

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2023, 23(3): 1405-1432, doi: 10.11616/asbi.1327864

Milli Güvenlik Konseyi Dönemi Türk Dış Politikası (1980-1983)

Turkish Foreign Policy during the National Security Council (NSC) Era (1980-1983)

Mustafa BOSTANCI¹ , Nevzat UYSAL²

Geliş Tarihi (Received): 15.07.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 17.10.2023

Yayın Tarihi (Published): 30.11.2023

Öz: 12 Eylül 1980 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi (MGK) yönetimindeki Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından gerçekleştirilen Bayrak kod isimli askeri harekât, askeri bir darbedir. Askeri yönetimin yurt içi uygulamalarının bilançosu ağır olmuştur. Dış politikada, ulusal çıkarlarla uyumlu politikalar yanında uyumlu olmayan politikalar da izlenmiştir. Yunanistan'ın bölgesel güvenlik ve yurt içi gelişmelerin de etkisiyle şartsız olarak (Ege ve Kıbrıs konularında taviz alınmadan) Rogers Planı çerçevesinde NATO'nun askeri kanadına kabulüne onay verilirken Kıbrıs sorunu ve Ege'de 12 mil konusunda taviz verilmemesi bu politikaların çarpıcı örneklerindedir. Uygulanan dış politikanın yurt içinde de etkileri görülmüştür. Çalışmanın amacı, Türk dış politikasında MGK dönemindeki süreklilik ve değişimi ortaya koymaktır. Bu kapsamda, öncelikle darbe öncesi ve sonrası gelişmeler ele alınarak dış politik uygulamaların arka planı incelenmiştir. Müteakip maddelerde, yakın ve etkin ilişkide bulunan uluslararası örgüt ve devletlerle ilişkiler, münferit uygulamalar, 1960 darbesi ve 1971 askeri muhtıra dönemi dış politik uygulamaları ile benzerlik ve farklılıklar analiz edilmiş, sonuçları belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Darbe, NATO, Rogers Planı, Kenan Evren, Dış Politika.

&

Abstract: The military action, coded 'Flag' which was executed by the Turkish Armed Forces (TAF) under the management of the National Security Council (NSC) on the 12th of September, 1980, is a military coup. The domestic practices of military government took a heavy toll. In foreign policy, policies that were in accordance with national interests as well as policies that were not in accordance with were followed. While making no concessions about Cyprus issue and 12 miles in the Aegean sea, with the influence of regional security and domestic developments, the unconditional acceptance (without making any concessions on the Aegean and Cyprus issues) of Greece into the NATO's military wing within the Rogers plan are among the striking examples of this policy. The foreign policy appeared to have domestic implications, as well. This study aimed to analyse the continuity and change in Turkish foreign policy during the National Security Council. In this context, the background of foreign policy applications is examined through discussing the developments before and aftermath of the coup. Subsequently, the close and active relations with international organizations and foreign states, distinctive foreign policies and the similarities and differences between the foreign policy applications of 1960 coup era and 1971 military memorandum era were investigated.

Keywords: Coup, NATO, Rogers Plan, Kenan Evren, Foreign Policy.

Atıf/Cite as: Bostancı, M., Uysal, N. (2023). Milli Güvenlik Konseyi Dönemi Türk Dış Politikası (1980-1983). *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 1405-1432. doi: 10.11616/asbi.1327864

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethik: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Doç. Dr., Mustafa Bostancı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, m.bostanci@hbv.edu.tr. (Sorumlu Yazar)

² Nevzat Uysal, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, uysal.nevzat@hbv.edu.tr.

1. Giriş

Türkiye’de, kendisini laik anayasal düzeninin koruyucusu olarak da gören/konulandıran Türk Silahlı Kuvvetleri, bu bakış açısı/pozisyonu dolayısıyla darbeler yapmış, muhtıralar vermiştir. 1960’dan itibaren başlayan bu süreç 1980 yılına kadar üç kez tekrarlanmış ve her defasında farklı yöntemlerle yönetime müdahale edilmiştir (Karaca, 2017: 313). Çünkü İç Hizmet Kanununun TSK’ya verdiği ülkeyi koruma ve kollama görevi öncelikle laik anayasal düzeni korumakla mümkündür. 12 Eylül 1980 askeri darbesi de aynı amaçla, ülkedeki yoğun anarşik ve toplumsal olayları önlemek, siyasi istikrarsızlığı sonlandırmak ve devlet otoritesini yeniden tesis etmek amacıyla Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren başkanlığındaki beş kişilik Milli Güvenlik Konseyi (MGK) tarafından İç Hizmet Kanununun Türk Silahlı Kuvvetleri’ne (TSK) verdiği ülkeyi koruma ve kollama görevi gerekçe gösterilerek emir komuta zinciri içerisinde yapılmıştır. Etkisi günümüzde de görülmekte olan darbe bu özellikleriyle 1960 darbesi ve 1971 askeri muhtırasından farklılaşmaktadır. MGK, 12 Eylül 1980 tarihinden yeni TBMM’nin oluştuğu 6 Aralık 1983 tarihine kadar ülkeyi fiilen idare etmiştir. 20 Eylül 1980 tarihinde çıkartılan bir kanunla uygulamada kullanılan MGK adı yasalaşmış, üyeleri ve görev süresi belirlenmiştir. Konsey; bu dönem içerisinde yasama yetkisini 30 Haziran 1981 tarihine kadar kendisi, bu tarihten sonra Danışma Meclisi ve MGK üyelerinden oluşan Kurucu Meclis vasıtasıyla, yürütme yetkisini ise darbeden bir hafta sonra başbakan yapılan emekli Dz.K.K. Oramiral Bülent Ulusu vasıtasıyla kullanmıştır.

Son birkaç yıldır sahip olduğu sıkıyönetim yetkileri ve hükümet desteğine rağmen olayları önleyemeyen askeri yönetim, darbenin oluşumu ile birlikte olayları aniden sonlandırmıştır. Bu durum darbeyi daha da tartışılabilir hale getirmiştir. Bunun sebebi, askeri yönetimin olayları önlemede isteksiz davranması, siyasi iktidarla uyumlu hareket edememesi, NATO toplantılarında ABD’li yetkililerin Türk Komutanlara darbeyi ima ve teşvik eden söylemleri, darbe ile anarşik olayların aniden sonlandırılmasının doğal olmayışıdır. Darbenin bilançosu da ileriki bölümlerde açıkladığımız gibi siyasal, sosyal, ekonomik ve hukuksal anlamda ağır sonuçlara yol açmıştır. MGK’nın hazırladığı yeni anayasa 7 Kasım 1982 Anayasa referandumu ile halktan % 91.37 oy alarak kabul edilmiş, Kenan Evren de cumhurbaşkanı seçilmiştir. Anayasanın kabulü ile MGK tali kurucu iktidar niteliğine sahip olmuş ve kendi hukukunu yaratarak yerini sivil yönetime bırakmıştır. Birçok değişikliğe rağmen günümüzde geçerliliğini sürdüren 1982 Anayasası 1961 Anayasasına kıyasla kişisel hak ve özgürlüklere getirdiği kısıtlamalarla ve yürütme erkini güçlendirmesiyle anılmaktadır.

Konumuza esas olan askeri darbe ve benzeri kavramların kısaca açıklanması ve birbirleriyle ilişkilendirilmesinde yarar görülmektedir. Askeri darbe, örgütlü, cebri ve demokratik yöntemler kullanılmadan hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirme fiilidir. Askeri muhtıra cebri yöntem kullanılmadan sivil iktidarın istifaya zorlanmasıdır. Kalkışma, darbe fiilinin teşebbüs düzeyinde kalmasıdır. Devrim, belli bir alanda ve kurumlarda hızlı ve kapsamlı değişikliktir. İhtilal, kanunsuz olarak bir ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik düzenini değiştiren bir halk hareketidir. Askeri müdahale ise devlet egemenliğinin temel ilkelerini zedeleyen ve uluslararası hukuk nezdinde yasadışı bir davranış olarak kabul edilen olgudur. Kavramları mukayese ettiğimizde 12 Eylül 1980 Askeri Harekâtının askeri darbe tanımıyla örtüştüğü görülmektedir. Zira bu eylemde, muhtıradaki gibi hükümeti istifaya zorlama yoktur. Kalkışma gibi teşebbüs safhasında kalmamıştır. Devrim gibi belli bir alanda ve kurumlarda hızlı ve kapsamlı bir değişime yol açmamıştır. İhtilal gibi zor kullanmaya dayalı bir halk hareketine sebep olmamıştır. Askeri müdahale gibi devletin egemen olma biçimini değiştirmemiştir.

Çalışmamızda, Türk dış politikasının MGK döneminde ne gibi bir süreklilik ve değişime uğradığı sorunsalına cevap aranmıştır. Bu maksatla öncelikle darbe öncesi ve sonrası iç ve dış gelişmeler incelenerek, uygulanacak dış politikanın arka planı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Devamında MGK’nın Türkiye’yi yakından ilgilendiren uluslararası örgütler ve ülkelerle olan dış politik ilişkileri analiz edilmiş, önceki darbe ve muhtıra yönetimlerinin dış politik uygulamaları ile karşılaştırma yapılarak benzerlikleri ortaya konulmuş, nihayetinde uygulanan dış politikanın olumlu ve olumsuz yönleri tespit edilmiştir.

Nitel araştırma kapsamında literatür taramasına göre yapılan çalışmada, öncelikle birincil kaynaklardan yararlanmak hedeflenmiştir. Bu maksatla, tarama arşivleri (TBMM ve Cumhuriyet Arşivi kayıtları), yazılı kaynaklar (resmi web siteleri, bu konuda yapılmış çalışmalar, anılar) ile kitle iletişim araçlarından (gazete ve video) yararlanılmıştır. Çalışma, MGK'nın iktidarda bulunduğu 12 Eylül 1980 tarihi ile 6 Aralık 1983 tarih aralığını kapsamaktadır. Anılar, Kenan Evren ve dönemin Dışişleri Bakanı İltis Türkmen'e aittir. Evren'e ait anıların yer aldığı kitap, kendisinin radyo, televizyon, gazete, dergi ve kitaplardaki beyanatlarından derlenerek oluşturulmuştur. Türkmen'in anıları ise diplomatik anı kaynaklarından elde edilmiştir. Anılar başka kaynaklarla teyit edildikten sonra değerlendirmeye alınmıştır. Bazı açıklamalar metnin akıcılığını bozmamak için dipnot yerine parantez içinde verilmiştir. Çalışmanın önemi MGK dış politikasının kapsamlı olarak ele alınması, özgünlüğü ise uygulanan dış politika alt yapısının darbe öncesi gelişmelerle ortaya konulması ve önceki darbe yönetimi dış politikalarıyla mukayese edilmesidir.

2. Darbe Öncesi ve Sonrası Gelişmeler

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren komutasında ve emir komuta zinciri içerisinde, 12 Eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından gerçekleştirilen askeri harekât; amacı, kapsamı ve sonuçları bakımından askeri bir darbedir (TDK, 2023: <https://sozluk.gov.tr/>). Zira sivil yönetim askeri yönetim tarafından cebri yöntemlerle ve örgütlü olarak iktidardan düşürülmüştür. Askeri muhtıranın askeri darbeden farkı ise cebri yöntem kullanılmadan sivil iktidarın istifaya zorlanmasıdır. 12 Eylül darbesi anlık gelişmiş bir olay değildir. Sebep sonuç ilişkisi bakımından ele aldığımızda darbeye gerekçe oluşturacak bir takım yurt içi ve dışı gerekçeler meydana gelmiş/getirilmiştir. Darbeden sonra teşkil edilen MGK, TBMM'nin teşkil edildiği 6 Aralık 1983 tarihine kadar ülkeyi fiilen idare etmiştir. 7 Kasım 1982 tarihli referandumda anayasa % 91,37'lik bir oranda kabul edilmiş ve Kenan Evren dokuzuncu cumhurbaşkanı seçilmiştir (Sarıay, 1994: 489). Anayasanın büyük oranda kabul görmesiyle halktan da kabul gördüğü anlaşılan darbenin öncesi ve sonrasına ilişkin gelişmeleri irdelediğimizde darbenin emarelerini ve bunu gerçekleştiren MGK'nın nasıl bir dış politika uygulayacağını da görmek mümkündür. Zira izlenecek dış politikanın temelleri aslında darbeden sonra değil önce atılmıştır.

2.1. Darbe Öncesi Gelişmeler

Darbe gerekçeleri yurt içi ve yurt dışına ilişkin olarak iki türdür. MGK'nın 12 Eylül 1980 tarihli resmi gazetede bildirisine göre yurt içinde darbeye gerekçe oluşturan sebepler; siyasal ve iç güvenlik sorunları (anarşi, terör, bölücülük) ile ekonomik sorunları çözmesi gerekirken bilerek çözmeyen hatta gerilimi artıran siyasi iktidar ve partilerdir (Resmi Gazete, 12 Eylül 1980: 17103/2). Siyasal sorundan kastedilen 14 Ekim 1973 genel seçimlerinden sonra siyasi istikrarın bir türlü sağlanamamasıdır. Öyle ki 1973-1980 yılları arasında üç Ecevit Hükümeti, iki Milliyetçi Cephe Hükümeti ve bir Demirel Azınlık Hükümeti kurulmuş, Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanlığının sona erdiği 6 Nisan 1980 tarihinden darbe tarihine kadar cumhurbaşkanı seçilememiştir. İç güvenlik sorunları, yaklaşık 6000 kişinin öldüğü, binlerce vatandaşın yaralandığı sağ-sol çatışmaları, Sivas, Kahramanmaraş ve Çorum'daki Alevi-Sünni olayları, Fatsa olayı, Taksim olayı, Güneydoğu'daki Apoculuk olayları, siyasi cinayetler, Tarih olayları, Erbakan'ın Konya Mitingi vb. iç güvenlik olaylarıdır. Ekonomik sorunlar ise, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik bunalımdır (Öner, 2021: 10,64).

Olayların yoğunlaştığı 1980 yılı başlarında Genelkurmay Başkanı Kenan Evren güvenlik olaylarından siyasi iktidarı sorumlu tutarken dönemin başbakanı Adalet Partisi (AP) lideri Süleyman Demirel de askeri sorumlu tutmaktaydı. Kenan Evren anılarında bu konuyu şöyle anlatmıştır:

"Kuvvet komutanlarını alarak Başbakan Demirel ile 7 Ocak 1980 tarihinde toplantı yaptım. Demirel sıkıyönetim başarısız dedi. Ben de kendisine, polis yetersiz ve bölünmüştür, sıkıyönetim kanunları çıkartılmıyor, istihbarat çalışmıyor dedim ve alınacak tedbirleri öneren altı sayfalık bir metin verdim. Demirel metni gördükten sonra bana, polis askere bağlı, MİT'in başında muvazzaf bir general var, askeri

tedirgin eden yasaları çıkartalım ama Tunceli Yasaları³ çıkartamayız cevabını verdi. Demirel anayasa değişikliği yaparak bu işin çözüleceğini sanıyor, kendisini bu hava içinde bıraktık” demiştir (Oran, 1989: 30). Evren, esasen olayları önlemek için askerin elinde gerekli imkânlar varken, çeşitli bahanelerle olayları önlemeyip darbeye önlemeye niyetli olduklarını, Demirel’in ise bunun farkında olmadığını ima etmektedir.

Olayların önlenmediğine dair somut bir örnek ise Demirel’in 1990 yılında Milliyet Gazetesine verdiği bir beyanda mevcuttur. Demirel, o dönemde Şanlıurfa-Siverek ilçesindeki bölücü terör olaylarına müdahale etmek için önceden çekilen askeri birliğin yeniden istenildiğini ancak birlik görevlendirilmediğinden terörün önlenemediğini, bundan da yine komutanların şikâyetçi olduğunu ifade etmektedir (Yetkin, 2011: 176). Ayrıca Ecevit 1 Mayıs 1977 Taksim olayları ile ilgili Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e yazdığı mektupta, olayların ABD eğitilmiş Özel Harp Dairesi tarafından çıkarılma ihtimalinden bahsetmekte, Demirel de onaylamaktadır (Yetkin, 2011: 179-180).

Ekonomik bakımdan ise Demirel, ABD’nin ekonomik çıkarları ve yenedünya düzenine (küreselleşme) uygun olarak 24 Ocak 1980 tarihinde açıklanacak olan ekonomik istikrar programını 1979 yılında başbakanlık müsteşarı Turgut Özal’a hazırlatmıştır. Ayrıca önceden IMF ile birer yıl olarak yapılan stand by anlaşmalarını da (*IMF ile yapılan kredi anlaşması*) 18 Haziran 1980’de ilk kez üç yıla çıkartmıştır (Öztürk vd. 2008: 16-17). İktidarın ekonomiye sahip çıktığını gösteren bu durum MGK bildirisinde iktidarın ekonomik önlemler almadığı şeklinde açıklanmıştır (RG, 12 Eylül 1980: 17103/2). Bir diğer örnek de Ecevit’in ifadesinde mevcuttur. Ecevit, 1979 yılında OECD ve IMF’den sağlanacak kredi işlemlerinin yavaş yürüdüğünü, darbeden sonra hızlandığını belirtmektedir. Darbe sonrasında Demirel tutuklanırken bu programı uygulayacak olan Özal, darbe sonrası kurulan Bülent Ulusu Hükümetinde ekonomiden sorumlu devlet bakanı ve başbakan yardımcısı yapılmıştır. Özal, geçmişte Milli Selamet Partisinden (MSP) milletvekili aday olmuştur. Askeri kesimin görüşlerine aykırı durumuna rağmen Özal’ın daha etkili bir göreve atanmasında ABD etkisini görmek mümkündür. Zira 1983 seçimleri öncesinde ABD Dışişleri Bakanı Alexander Haig, Evren’den Özal’ın partisini veto etmemesini isteyecekti (Yetkin, 2011: 191-194). Buradan, ABD’nin siyasi iktidarı ekonomik olarak desteklemediğini, önemsemediğini ve güvenmediğini, bu suretle yola yeni bir yönetimle devam etmek istediğini düşünmek mümkündür.

Darbeye sebep olan yurt içi sebeplerin yanında yurt dışı gelişmeleri incelediğimizde TSK-NATO-ABD eksenli olayları Kenan Evren’in anılarında görmekteyiz. Buna göre, SSCB’nin Aralık 1979’da Afganistan’ı işgali, Basra Petrollerine müdahale girişimi ile aynı yıl Kasım ayında İran’daki dini rejim değişikliği NATO’nun güneydoğu kanadını (*Türkiye-Yunanistan*) ve Türkiye’deki askeri üsleri önemli hale getirmişti. Ancak Demirel Amerikalılarla inatlaşarak izinsiz üs kullandırmak istememiş, Yunanistan’ın NATO’nun askeri kanadına kabulünü de şartlara bağlamak istemişti (Oran,1989: 32). Evren ise bu inatlaşmayı Carter Doktrini’ne (*ABD’nin SSCB karşıtı politikaları*) zorluk çıkarmak olarak nitelemektedir. Evren ayrıca 23 Şubat 1980’de NATO Başkomutanı General Bernard W.Rogers ile yapılan iki görüşme sonrasında Türkiye’nin 1974 yılında ilan ettiği Notam-714 Mor Hattı (*Notice to All Airmen*)⁴ kaldırarak Yunanistan’ın NATO’ya dönüşüne ışık yaktıklarını, buna karşı Demirel’in direnç gösteremediğini, böylece kredi ihtiyaçlarının aniden çözüldüğünü, ordu ihtiyaçlarının da hallolacağını söylemiş, ABD’nin 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarından hoşnut olduğunu ifade etmişti. İki ay sonra 24 Nisan 1980 tarihindeki NATO toplantısında NATO Başkomutanı General Bernard W. Rogers, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Haydar Saltık’a ülkedeki kargaşa hakkında ne yapacaksınız diye sormuş, ABD Genelkurmay Bşk. David Jones da bir cumhurbaşkanı seçemediniz diye Evren’e imalarda bulunmuştu. ABD’li komutanlar ülkenin durumunu fırsata çevirmek istiyordu. Aynı tarihlerde ABD’ye ait “US Armed Forces” Dergisi TSK’nın müdahaleden başka çaresinin olmadığını yazıyordu (Oran, 1989: 30-37). Bu gelişmeler ışığında Evren ABD’nin hassas noktalarını ve niyetini belirlemiş, desteğini hissetmişti. Bunlar, SSCB’nin çevrenmesi kapsamında

³ Ordu ile irtibatlı, Korkomutan rütbesine ve umum müfettiş sıfatına haiz Tunceli Valisine verilen yetki kanunu. Vali, hâkimler kanununa tabidir. İl sınırları içindeki ilçe ve nahiye sınırlarını değiştirebilir. Halkın il sınırlarında ikametini değiştirebilir veya ikamet ettirmeyebilir. Mahkeme cezalarını tecil edebilir ve tutuksuz yargılamaya izin verebilir, ilk tahkikat kararına itiraz edilemez. Bkz. Resmi Gazete, Tunceli Vilayetine İdaresi Hakkında 1936 tarih ve 3195 sayılı Kanun.

⁴ Türkiye’ye doğru gelen ve Ege’de kuzeyden güneye inen orta hatta yaklaşan yabancı uçakların İstanbul Uçuş Kontrol Merkezine durum raporu vermesi (Arı, 1995: 61).

(*containment*) Yunanistan'ın NATO'ya kabulü ve Türkiye'deki askeri üslerin kullanımı idi. Bu konularda gerekirse askeri bir darbenin gerektiği de ima ediliyordu. Askeri üslerden kastedilen ise ABD'nin bölgesel müdahale ve SSCB yayılmacılığını önlemek için 1 Mart 1980 tarihinde oluşturduğu Çevik Güç'e (*Rapid Deployment Joint Task Force*) askeri üs ve tesislerden yararlanma imkânı vermektir (Çakmak, 2010: 20). Çünkü SSCB'nin Basra petrolüne müdahalesini önlemek Türkiye'deki üslerden mümkündür (Oran, 1989: 31)

ABD'nin darbeyi teşvik etmesi ve sonrasında anlayışla karşılaşmasındaki sebeplerin temelinde yukarıda belirttiğimiz sebeplere ilaveten Demirel Hükümeti'nin imzaladığı ancak uygulamadığı SEİA'yı (*Savunma ve Ekonomik Alanda İşbirliğinde Bulunulmasına Dair Antlaşma*) (RG, 1 Şubat 1981/7238: 1-4), uygulamak da vardır. Darbe gerçekleşikten sonra Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına kabulü sağlanmış, SEİA uygulanmıştır. Ancak üsler ve tesisler 1982'de imzalanan Brüksel Mutabakat Muhtırası (*Memorandum of Understanding*) ile sadece NATO kapsamında kullanılmıştır (Çakmak, 2010: 20).

Evren, 12 Eylül 1980 tarihinde darbe yapmaya karar verdiklerinde "şimdi sıkıyönetim nasıl uygulanır görürsünüz" diye düşündüğünü, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya'nın son görüşmeleri yapmak üzere 1-11 Eylül 1980 tarihleri arasında ABD'ye gönderildiğini ve ertesi gün de darbe yaptıklarını açıklamıştır (Oran, 1989: 38). Darbe öncesi gelişmeler İngiliz ve ABD Büyükelçilikleri mesajlarında, CIA raporlarında ve ABD basınında da yer almıştır. İngiliz büyükelçiliği Londra'ya, Türkiye'deki terör ve ekonomik ortamın generalleri huzursuz ettiğini ancak ne yapacakları konusunda kararsız kaldıklarını rapor etmiştir (Coşkun, 2016: 533). ABD ise 1977 yılından itibaren ülkedeki durumu izlemiş ve rapor etmiştir. Büyükelçilik; askerlerin her an müdahale edebileceğini, gelişmelerin ABD çıkarlarına göre yürüdüğünü, CIA; olaylar devam ederse ordunun 1971'deki gibi yönetime el koyabileceğini, ABD Milli Güvenlik Kurulu Uzmanı Paul Henze de; ordunun gelişmekte olan bir ülkede oynayacağı role iyi bir örnek teşkil ettiğini bildirmiştir (Özata, 2017: 50-52).

Bu gelişmeler dikkate alındığında 1980 darbesinde ABD'nin istek ve teşvikinin yadsınamayacağı, TSK'nun da yurt içi ve yurtdışındaki bölgesel gelişmeler gereği bu konuda ABD ile uyumlu hareket ettiği söylenebilir.

2.2. Darbe Sonrası Gelişmeler

12 Eylül 1980 günü Saat:03.00'da emir komuta zinciri içerisinde ve İç Hizmet Kanunu'nun verdiği yetki ile (RG, 12 Eylül 1980/17103: 6) gerçekleştirilen darbe ile ülke yönetimi fiilen Milli Güvenlik Konseyi'nin eline geçmiş, konsey 6 Aralık 1983'de yeni TBMM teşkil edilene kadar ülkeyi yönetmiştir. Kenan Evren, Genelkurmay ve MGK Başkanı sıfatıyla televizyonlardan ülke yönetimine el koymak zorunda kaldıklarını açıklamıştır (Kenan Evren'in TV'de darbe bildirisi, son güncelleme 14 Nisan, 2023, <https://www.youtube.com/watch?v=7Y4ifyHCeWQ>). 12 Eylül 1980 tarihli resmi gazetenin mükerrer sayısında Evren'in genel bir açıklamasından sonra dokuz adet ayrı bildiri yayımlanmıştır. Açıklama ve bildirimlerde özetle, darbenin gerekçesi, MGK'nın teşkili ve amacı, sıkıyönetim komutanlıklarına atamalar, iletişim, ulaşım, belediye hizmetleri ile bazı idari ve kurumsal faaliyetlerin nasıl yürütüleceği açıklanmıştır (RG, 12 Eylül 1980/17103: 10). 29 Haziran 1981 tarihinde çıkartılan bir yasa ile TBMM faaliyete geçene kadar Danışma Meclisi ve MGK'dan oluşan Kurucu Meclis yasama faaliyetine başlamıştır (RG, 30.6.1981/17386: 523-528). Çalışmamıza konu olan MGK'nın dış politika anlayışı da ilk açıklamada yer almıştır ve aşağıdaki şekildedir:

"Türkiye Cumhuriyeti, NATO dâhil tüm ittifak ve anlaşmalara bağlı kalarak, başta komşularınız olmak üzere bütün ülkelerle karşılıklı bağımsızlık ve saygı esasına dayalı, birbirlerinin iç işlerine karışmamak kaydıyla eşit şartlar altında ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerini geliştirme kararındadır. Uluslararası sorunların barışçı yollarla çözümlenmesinden yana bir dış politika izlenmesine devam edilecektir." (RG, 12 Eylül 1980/17103: 4)

Yeni hükümet ve yasama organı kuruluncaya kadar yasama ve yürütme yetkilerinin MGK'da olacağını belirten açıklama ve 12 Aralık 1980 tarihli MGK Hakkındaki Kanun'da (RG, 12 Aralık 1980/17188) dış politikaya ilişkin başka bir hüküm yoktur. Açıklamada dikkat çeken husus ise ilk başta bölgesel bir

savunma örgütü olan NATO'ya öncelik verilerek bağlılığın vurgulanması, küresel bir örgüt olan ve o dönem itibarıyla 26 sözleşmesine imza atılan Birleşmiş Milletlerden (BM) söz edilmemesidir (Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri, son güncelleme 13.5.2023, https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktaraflioz/bm_yeni.htm). NATO'ya bağlılığın ifadesi esasen dünyaya ABD'nin yanındayız mesajı idi.

Darbeden hemen sonra MGK'nın dış politika uygulamalarında muhatap olunan uluslararası örgüt ve devletlerden olumlu veya olumsuz tepkiler alınmıştır. Genel hatlarıyla, 1980-1983 döneminde Dışişleri Bakanı olan İlder Türkmen'in de anılarında belirttiği gibi öncelikle NATO ve Avrupa Konseyi (AK) ile ilişkiler sürdürülmüş ancak Avrupa Topluğu (AT) ilişkileri (1965'den önceki ismi AET) Mart 1982 tarihinde askıya alınmıştır.⁵ Bu tarihe kadar ilişkilerin askıya alınmaması Türkiye'nin demokrasiye geçiş taahhüdü vermesinden kaynaklanmaktadır. Bu arada Avrupa'da hükümetler düzeyinde Türkiye'yi dışlamama eğilimi sürerken, kamuoyu ve basında eleştiriler artmıştır (Türkmen, 12 Eylül ve Avrupa ile İlişkiler", son güncelleme 24 Şubat 2023, <https://www.diplomasikoridoru.com/anilar>). AT, darbeyi takip eden haftalarda demokrasiye dönüş adımlarının bildirilmesini istemiş (Cumhuriyet, 17 Kasım 1980: 1), Türkiye ile ilişkilerin güvencelerle gelişeceğini vurgulamış (Cumhuriyet, 29 Kasım 1980: 1) ve darbeyi anlayışla karşıladığını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 28 Kasım 1980: 1). SSCB de darbeyi anlayışla karşılamış, kendi basınında iyi niyetli ve objektif haberlere yer vereceğini bildirmiştir (Hürriyet, 22 Temmuz 2023: 1). ABD'li yetkililer ise darbeyi meşru görerek Türkiye'ye yapılan yardımların devam edeceğini ifade etmiş, yardım kararını NATO ve OECD ülkelerine iletmiştir (Özata, 2017: 53-54). ABD Milli Güvenlik Kurulu Uzmanı Paul Henze; Başkan Carter'e darbe yapıldığı söylendiğinde tepki vermediğini, ertesi gün yetkililerde bir rahatlama olduğunu, Ankara'daki bir meslek memurunun ise kendisine "Ankara'daki çocuklar yaptı" (*The boys in Ankara did it*) dediğini ifade etmiştir ("ABD Milli Güvenlik Kurulu Uzmanı Paul Henze'nin darbe açıklaması", son güncelleme 15 Mayıs, 2023, <https://web.archive.org/web/20210121144746/https://www.youtube.com/watch?v=TX7nAsbSsqo>). 6 Ekim 1980 günü ABD Büyükelçisi James Spain Başkan Jimmy Carter'in mektubunu Evren'e iletmiştir. Carter, olanları anlayışla karşılamış, Türkiye'nin hangi rejimle yönetileceğine karar vermenin kendi işleri olmadığını ancak NATO'nun da demokratik ülkeler ittifakı olduğunun bilinmesini istemiştir (Oran, 1989: 48). İngiliz Büyükelçiliği de Londra'ya verdiği bilgide, darbe sonrası gelişmeleri anlattıktan sonra darbenin anayasayı korumak amacıyla yapıldığını, zorlukların parlamenter sistem ve demokratik yollarla aşılmasını umduklarını ifade etmiştir (Coşkun, 2016: 533-534).

Darbenin ekonomik ilişkileri olumlu yönde etkilediği görülmektedir. MGK mevcut ekonomik antlaşma ve protokollerin devam edeceğine dair karar almış (Ek-1), Almanya'dan alınacak teçhizat yardımı onaylanmış (Ek-2), ABD'den önceki yıllarda alınan borçların vadesi uzatılmış (Ek-3), Dünya Bankasından 200 milyon dolarlık krediye ek kredi sağlanması kararlaştırılmıştır (Ek-4). Ekim 1980 tarihinde Dünya Bankasından (87) milyon dolarlık kredi, AT' den (100) milyon dolarlık hibe alınmıştır (Cumhuriyet, 29 Ekim 1980: 1). Söz konusu karar ve antlaşmaların darbeden hemen sonra 14-19 Eylül 1980 tarihleri arasında yapılması dikkat çekicidir. İlk darbe açıklamasında yeni hükümet ve yasama organına geçme mesaj veren MGK, emekli Dz.K.K. Oramiral Bülent Ulusu'yu 20 Eylül 1980 tarihinde başbakan olarak atamıştır. (Cumhuriyet, 21 Eylül 1980: 1) 13 Aralık 1983 tarihine kadar görev yapacak hükümet programı 30 Eylül 1980 tarihinde MGK tarafından kabul edilmiştir (Cumhuriyet, 1 Ekim 1980: 1). Hükümet programında dış politika metni şu şekilde açıklanmıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013: 5693).

"Dış politikada Hükümetimiz, temelleri Büyük Atatürk tarafından atılmış olan Cumhuriyetimizin geleneksel barışçı tutumunu sürdürecektir. Bu amaçla, tüm ülkelerle bağımsızlık, egemenlik, toprak bütünlüğüne saygı, işçilerine karışmamak ve hak eşitliği ilkelerine dayalı ilişkilerin sürdürülmesine ve geliştirilmesine çaba harcanacaktır. Hükümetimiz, bölgede ve dünyada imkânları elverdiği ölçüde barış ve güvenliğe katkıda bulunmayı amaçlayan bir politika izleyecek ve bu politikanın temel bir unsuru olarak

⁵ 1965 yılında imzalan Füzün Antlaşması (Birleşme Anlaşması) ile yukarıda adı geçen üç topluluk (Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) için tek bir Konsey ve tek bir Komisyon oluşturularak, bu Topluluklar, Avrupa Toplulukları adı altında anılmaya başlandı. (Avrupa Birliğinin Tarihçesi, son güncelleme 13 Mayıs, 2023, https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html).

uluslararası şartların gerekli kıldığı yumuşama sürecini destekleyecektir. Bu sürecin başarıya ulaşması için, bütün ülkelerin azami dikkat ve titizliği göstermesi gerektiğine inanmaktayız. Türkiye'nin taraf olduğu her alandaki ikili ve çok taraflı antlaşmalar geçerlidir. Karşılıklılık ilkesi çerçevesinde hükümetimiz tüm antlaşmalardan doğan yükümlülüklerini yerine getirecektir."

Görüldüğü gibi Ulusu Hükümeti dış politikası MGK dış politikası ile aynı çizgidedir. Darbenin sonrasındaki gelişmelere göre, Avrupa ülkelerinin tepkisizliğinde ve mali yardımlarında ABD'nin etkisi olduğu söylenebilir. SSCB'nin tepkisizliği ise kendi çıkarına aykırı bir durum görmemesinden ve Türkiye'yi ABD ile arasında bir denge unsuru görmesinden kaynaklanmaktadır. MGK'nın uluslararası örgütler, devletler ve diğer konulara yönelik izlediği dış politika detayları aşağıdaki maddelerde irdelenmektedir.

3. 1980-1983 Döneminde Dış Politika Uygulamaları

MGK darbe sonrası yaptığı ilk açıklamada, üzerine aldığı yürütme ve yasama yetkilerini yeni hükümet ve yasama organı kurulduktan sonra devredeceğini açıklamıştır (RG, 12 Eylül 1980/17103: 3). Bu doğrultuda, yürütme yetkisini 20 Eylül 1980 tarihinde kurulan Bülent Ulusu Hükümetine, yasama yetkisini ise 06 Kasım 1983'de yapılan milletvekiliği genel seçiminin ardından 6 Aralık 1983'de teşkil edilen TBMM'ye devretmiştir. MGK çizgisinde hareket eden Bülent Ulusu Hükümeti de görevini 13 Aralık 1983'de seçimle tek başına iktidara gelen Birinci Özal Hükümetine teslim etmiştir (Sarıay, 1994: 490). Dolayısıyla MGK'nın dış politika uygulamaları görev süresi olan 12 Eylül 1980-6 Aralık 1983 tarih aralığını kapsamaktadır.

3.1. Uluslararası Örgütlere Yönelik Dış Politika

Türkiye'nin dış politikada önemli ölçüde etkileşim içinde olduğu NATO, Avrupa Topluluğu (AT), Avrupa Konseyi (AK), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve Kurucu Mecliste uluslararası örgütlere yönelik çıkartılan yasaların incelendiği bu bölümde batılı ülkeler ve Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin niteliği ortaya çıkmaktadır. Bu örgütlerin tercih edilmesinde MGK'nın bu örgütlerle yakın ve etkili ilişki kurması etkili olmuştur.

3.1.1. NATO (North Atlantic Treaty Organization)

Örgüt, soğuk savaş döneminde SSCB tehdidine karşın Avrupa ülkelerinin güvenliği için ABD ve 11 batılı ülke arasında 4 Nisan 1949 tarihinde kurulmuştur. Türkiye ise bu örgüte aynı tehdide karşı Kore Savaşından sonra 18 Şubat 1952 tarihinde katılmıştır. Yunanistan da aynı yıl örgüte kabul edilmiştir. Örgütün askeri kanadı dışında ekonomik, siyasi, nükleer, iletişim-ulaşım gibi komiteleri de bulunmakta ve her yıl üye ülke temsilcilerinin katılımı ile toplantılar yapılmaktadır (Şahin, 2004: 25-31).

Türkiye'nin bu dönemde NATO ile ilişkileri üç noktada gelişmiştir. Bunlar, Yunanistan'ın NATO'ya kabulü, ABD'nin SSCB'yi çevrelemek için oluşturduğu Çevik Güç'e NATO kapsamında destek verilmesi (Çakmak, 2010: 20) ve SEİA antlaşmasının NATO ile ilişkisidir (RG, 1 Şubat 1981/7238: 6). Bunlardan ilki Yunanistan'ın NATO'ya kabulü ile ilgilidir. Yunanistan 1974 Kıbrıs Barış Harekâtına tepki olarak aynı yıl örgütün askeri kanadından çıkmış ancak Türkiye'yi kendisine tehdit gördüğünden (Öner, 2021: 94) 1977 yılında tekrar NATO'ya katılmak istemiştir. Demirel ve Ecevit Hükümetleri ise, ABD'nin baskılarına rağmen, Kıbrıs ve Ege'de net bir antlaşma sağlanmadığından katılıma onay vermemiştir (Erdoğan vd., 2018: 214). Yunanistan'ın katılımı ise 20 Ekim 1980 tarihinde "Rogers Planı" ile sağlanmıştır. Rogers Planı, 16 Ekim 1980 tarihli NATO-SACEUR (*Supreme Allied Commander Europe*) önerisinin 20 Ekim 1980 tarihinde NATO-DPC (*Defence Planning Committee*) onaylanmasıyla Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönüşünü sağlayan bir antlaşmadır. Bu antlaşmada Türkiye ile Yunanistan arasındaki diğer sorunlar gündeme alınmamıştır (Arı, 1995: 60-61). Kenan Evren bu durumu şöyle anlatmaktadır:

"6 Ekim 1980'de ABD büyükelçisi James Spain geldi ve Yunanistan'ın NATO'ya kabulü konusunu açarak konunun Rogers Planı ile çözümlenmesini umduğunu söyledi. Ben de meseleye yumuşak bakıyoruz ama öncelikle General Rogers bize gelip Yunanistan'ın mızıkçılık yapmayacağına dair asker sözü versin dedim. Biz ABD'nin yapacağı mali, silah ve teçhizat yardımını da düşünmüştük" (Oran, 1989: 48-49). "17 Ekim'de

General Rogers geldi ve yardım isteklerimizi kabul ettiğini söyledi. Bu 21 Eylül'den sonra dördüncü geliyordu. Hiç kuşkunuz olmasın Yunanistan problem çıkartmayacak ben kefilim asker sözü dedi. Zaten Yunanistan'ın olduğu bir NATO daha güçlüydü." (Oran, 1989: 51-52).

Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına kabulü ABD açısından önemliydi. Çünkü SSCB'nin yayılmacılığı ve Körfez petrolüne müdahalesi söz konusu olduğundan NATO'nun güneydoğu kanadı (*Türkiye ve Yunanistan*) önem kazanmıştı. Her iki ülke arasında bir sorun yaşanmaması ve işbirliğinin sağlanması gerekiyordu. Yunanistan açısından önemi ise Türkiye'nin tehdidinden korunmak (Öner, 2021: 94) ve müttefik desteğini kazanmaktı. Zira NATO antlaşmasının üçüncü ve dördüncü maddeleri üyeler arasında saldırganlık ve tehdidi kabul etmiyordu (RG, 19 Şubat 1952/8038: 1-3).

NATO ile ikinci ilişki noktası, 29 Mart 1980 tarihinde Demirel Hükümeti ile imzalanan ancak 1 Şubat 1981 tarihinde yürürlüğe giren SEİA'dır. Antlaşma uyarınca alınacak tedbirlerin NATO Lojistik Başkanları çalışma konferansını tamamlayıcı ve bu çalışmalar ile uyumlu olması istenmektedir (RG, 1 Şubat 1981/7238: 6). Fakat antlaşmanın NATO dışındaki asıl önemi ileride belirteceğimiz gibi ABD'nin askeri ve ekonomik olarak Türkiye'yi kendisine tabi kılmasıdır.

NATO ile üçüncü ilişki noktası, ABD'nin SSCB'yi çevrelemek ve Ortadoğu petrolüne müdahalesini önlemek için bu ülke tarafından teşkil edilen Çevik Güç'ün Türkiye'deki üs ve tesislerden NATO kapsamında yararlanmasıdır. Bu maksatla 29 Kasım 1982'de Brüksel'de Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Muhtıra, talebin NATO yükümlülükleriyle sınırlı olması, Ortadoğu ülkelerine müdahalede Türk hava sahası ve havaalanlarının kullanılmaması, NATO maksatlı harekâtlar için Türkiye'den izin alınması ve üs komutanlarının bir Türk subayı olması gibi koşulları içermiştir. Mutabakat muhtırasından önce ABD'nin NATO dışı üs ve tesisleri kullanma isteği iki yıl boyunca kabul edilmemiştir (Çakmak, 2010: 20). MGK'nın öngörüsüne göre ABD'nin askeri üs ve tesisleri NATO maksadı dışında kullanması keyfi uygulamalara neden olabilir ve bu da ülke topraklarını tehdit altına sokabilirdi.

3.1.2. Avrupa Topluluğu (AT) ile İlişkiler

Günümüzde 27, 1980-1983 döneminde ise 10 üyesi bulunan AT, darbeden sonra Türkiye ile ilişkileri hemen askıya almamış ancak üye ülkeler arasında birtakım görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu durumda AT ile ters düşmek istemeyen Org. Kenan Evren ve Başbakan Bülent Ulusu, Batı ile ilişkilerde oldukça dikkatli hareket etmek durumunda kalmışlardır (Karaca ve Özalper, 2022: 181-182). İngiltere ve Almanya darbeyi, demokrasinin temini için yapıldığından bahisle olumlu karşılarken, Danimarka, Hollanda ve Fransa olumsuz karşılamıştır. AT Konseyi yaptığı açıklamada, Türkiye'nin yaptığı, demokrasiye en kısa sürede geçileceği ve insan haklarına saygılı kalınacağı konusundaki beyanını esas alarak ilişkilerin askıya alınmayacağını belirtmiş ancak, ilişkilerin devamının demokratik bir rejimin varlığına bağlı olduğunu da vurgulamıştır (Erdem, 2015: 39). Türk basını da konuya önem vermiştir. Demokrasiye dönüş adımlarının AET'ye bildirileceği (Cumhuriyet 17 Kasım 1980: 1) ilişkilerin güvencelerle gelişeceği (Cumhuriyet 29 Kasım 1980: 1), Avrupa Parlamentosunun durumu anlayışla karşılaması gerektiği (Cumhuriyet 28 Aralık 1980: 1) yazılırken, Evren'in dış baskılar ters etki yaratır sözüne de yer verilmiştir (Cumhuriyet 19 Aralık 1980: 1).

Bu ortamda 3 Aralık 1980 tarihinde yapılan ve Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye'nin Avrupa ülkelerine vize muafiyeti talebi iktidarın meşruiyet sorunu olduğu gerekçesi ile kabul edilmemiştir. Türkiye 5 Haziran 1981 tarihinde AT'ye tam üyelik başvurusu yapmış ancak iki ay içinde demokrasiye geçilme şartı konulmuş, Türkiye de bunu kınamıştır. Ayrıca Türkiye'nin oluru ile NATO'nun askeri kanadına kabul edilen Yunanistan 1 Ocak 1981 yılında AT'ye üye olduktan sonra Türkiye'nin üyeliği konusunda olumsuz tavır takınmıştır (Erdem, 2015: 41-42). İltis Türkmen de bakanlık dönemi sonrası bir köşe yazısında, Yunanistan'ın kendi AT üyeliğini Kıbrıs konusunda baskı yapmak için kullanacağını ortaya çıktığını belirtmiştir (Hürriyet 4 Aralık 2007: 5). Buna karşın AT Komisyon üyeleri Temmuz 1981'de Türkiye'yi ziyaret ederek çeşitli ticari antlaşmalar yapmış ve mali yardımları sürdürme konusunda destek vermiştir. AT, her ne kadar ilişkileri sürdürse de Uluslararası Af Örgütü, Avrupa'daki Ermeni-Rum lobileri ile Yunanistan'ın olumsuz tutumu ve çeşitli sosyalist grupların baskısıyla askeri yönetimi gerekçe göstererek ilişkileri Mart 1982 tarihinde askıya almıştır (Erdem, 2015: 42-44).

Demokratik rejime geçilmesini önemseyen AT, bu amaçla yapılan 6 Kasım 1983 seçimlerini anti demokratik ve kabul edilemez bularak ilişkileri askıda tutmaya devam etmiştir. Aynı tutum Kasım 1983’de kurulan Özal Hükümetinin isteğine rağmen devam etmiş (Erdem, 2015: 45), ilişkiler 1984 yılından itibaren normalleşmeye başlamıştır (Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi”, son güncelleme, 24 Mart, 2023, https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-ilişkilerinin-tarihçesi_111.html). AT ile ilişkiler 1980-1983 döneminin ilk yarısına kadar askıya alınmamış hatta mali destekte bulunulmuş ancak çeşitle baskı grupları ve Yunanistan’ın etkisi ile ikinci yarıdan itibaren askıya alınmıştır. İlişkilerin seyrinde sadece baskı grupları ve Yunanistan’ın etkisini düşünmek (Erdem, 2015: 43) yetersiz kalmaktadır. Çünkü bahsettiğimiz dönem, etkisi azalsa da soğuk savaşın devam ettiği ve AT ülkeleri üzerinde SSCB tehdidinin bulunduğu bir dönemdir. Bu ülkelerin SSCB’ye karşı güvenliği NATO ile sağlandığından ABD’nin üzerlerindeki etkisi yadsınamaz. Buradan şu çıkarımı yapmak mümkündür. 1980-1982 döneminde SEİA antlaşmasını Türkiye’nin uygulaması ve Çevik Güç’e destek beklentisi ABD’nin Türkiye-AT ilişkilerine katkı vermesine yol açmıştır. Ancak Türkiye’nin 1982 yılında sadece NATO kapsamında Çevik Güç’e destek vereceği anlaşılınca ABD ilişkileri askıya aldırılmıştır.

3.1.3. Avrupa Konseyi (AK) ile İlişkiler

1980-1983 döneminde 21, günümüzde ise 46 üyesi bulunan, bünyesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesini de (AİHM) barındıran, Türkiye’nin de 1949 yılında üye olduğu Avrupa Konseyi (AK); insan hakları, hukukun üstünlüğü ve çoğulcu demokrasi ilkelerini korumayı ve güçlendirmeyi, ırkçılık, hoşgörüsüzlük, yabancı düşmanlığı, sosyal dışlanma, uyuşturucu madde ve çevre sorunlarına çözüm aramayı, Avrupa kültürel benliğinin oluşması ve gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu maksatla hazırlanan sözleşme ve protokolleri kullanmakta, bağlı kuruluşlarıyla üye ülkelerde denetim yapmaktadır (Avrupa Konseyine Genel Bir Bakış”, Son güncelleme 17 Nisan, 2023, <https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/avrupa-konseyine-genel-bir-bakis27022020030011>).

Avrupa Konseyi, darbenin Türkiye’deki kaos ortamından dolayı beklenen bir gelişme olduğunu ancak demokrasiye geçiş için askerlerin niyetlerini seçim tarihi vererek kanıtlamasını istemiştir. Aynı zamanda siyasi nedenlerle kişilerin tutuklanmasına karşı çıkmış, Türkiye’de bulunan Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) üyesi 12 Türk temsilcinin toplantılara katılmasını istemiştir. Türkiye ise söz konusu üyelere tutuklanmayan dört üyesini toplantıya göndermiştir. Toplantıya katılan üyeler darbenin zorunlu sebeplerden kaynaklandığını ifade etmiş, darbe lehinde görüş bildirmiştir. Bu görüş AKPM’de bulunan sosyalist ve komünist görüşe sahip üyeler tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bu dönemde AK, yapılan toplantılarda Türk Dışişleri yetkililerinden demokrasiye geçişle ilgili bilgi almış, Türkiye’nin üyelik ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki (AİHS) yükümlülüklerini yerine getirmesini istemiştir (Erdem, 2015: 46-49).

07 Kasım 1982 yılında yapılan anayasa oylamasını izleyen AK gözlemcileri olumlu görüşle dönmüşler ve ilişkilerde yumuşama başlamıştır. Sonraki süreçte anayasanın uygulanmaması ve MGK’nın yaptığı kısıtlamalar eleştirilmiştir. İlişkilerin 12 Eylül öncesi döneme dönmesi ise 1986 yılından sonra gerçekleşmiştir (Erdem, 2015: 57-59). Avrupa Konseyi ilişkileri askıya almada Avrupa Topluluğu gibi davranmamış, demokrasiye geçiş sürecinde daha ılımlı bir tavır sergileyerek gelişmeleri takip etmiştir. 1980-1983 döneminde 21 üye ülkeden oluşan AK’nın 10 üyesi aynı zamanda AT üyesidir. Çoğunlukta olan AK üyeleri AT’nin siyasi ve ekonomik baskısı altında olmadığı gibi Türkiye’nin de önemini farkındadır. Dolayısıyla daha özgür karar alarak ilişkilerin kesilmeden sürdürülmesinde etkili oldukları değerlendirilmektedir.

3.1.4. İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)

1969 yılında Kudüs’te Al-Aksa Camisi’nin yakılmasına tepki olarak Fas-Rabat’ta 25 ülke tarafından kurulan İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), ismini 2011 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) olarak değiştirmiştir. Türkiye örgüte kuruluşundan beri üyedir. MGK döneminde 42 olan örgütün üye sayısı günümüzde 57’dir. Teşkilatın kurucu şartı, üye ülkeler arasında dayanışma, siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve bilimsel alanda işbirliği yapmak, çatışma, kriz ve gerginlik durumlarını önlemek

için çaba göstermektedir (Uslu, 2018: 29-31). Türkiye teşkilata katılma konusunda tereddüt etmiş, katıldıktan sonra mesafeli davranmış, 1980 yılına kadar Dışişleri Bakanları düzeyinde temsil edilmiştir (Türkmen, 8 Ağustos 2006: 5).

Türkiye MGK döneminde teşkilatla yakın ilişki içinde bulunmuştur. 22 Eylül 1980 tarihinde başlayan İran-İrak savaşında arabuluculuk amacıyla örgüt bünyesinde kurulan İslami Barış Komitesinde yer almıştır. Savaşan iki ülkeye ziyaretler gerçekleştiren heyet arabuluculuk girişimlerinden ise olumlu bir sonuç alınamamıştır (Uslu, 2018: 49-50). 1981 yılında yapılan İKÖ zirvesinde ilk kez Başbakanlık düzeyinde temsil gerçekleştirilmiştir (Erdoğan vd, 2018: 206). Ocak 1982 tarihinde başbakan Bülent Ulusu İran-İrak savaşında arabuluculuk görevi üslenmiş (Yüceltay,2022: 33), üye ülkelere yapılan ihracat her yıl artış göstermiştir (Çakmak, 2012: 774). İlişkilerde görülen gelişmeye rağmen İKÖ üyesi ülkeler, Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki politikalarına beklenen ilgiyi göstermemiştir (Erdoğan vd, 2018: 217). Türkiye'nin İKÖ ile yakın ilişki kurmasındaki sebep, bir İslam ülkesi olarak örgüte kuruluşundan beri üye olması, ABD'nin SSCB'yi çevrelemek için İKÖ üyesi dokuz ülkeden oluşturduğu "Yeşil Kuşak" projesi içinde yer alması (Erdoğan vd, 2018: 206) ve Kenan Evren'in "Türkiye batısız da yapar" yaklaşımıdır (Öner, 2021: 116). Bunda MGK döneminde Avrupa Topluluğu'nun Türkiye ile ilişkileri askıya alması önemli bir etkidir. İKÖ üyesi ülkelerin Suudi Arabistan dışında darbeye yönelik olumlu ya da olumsuz bir tepkisi olmamıştır. Suudi Arabistan ise darbeye desteklemiştir. Kral Halit darbeden dolayı Evren'e kutlama mesajı göndermiş, MSP lideri Necmettin Erbakan'ın askeri yönetim tarafından tutuklanmasına karşı çıkmamıştır (Bostancı, 2020: 268).

3.1.5. Uluslararası Örgütlere Yönelik Çıkarılan Yasalar

Tablo 1 incelendiğinde yukarıda bahsi geçen AK, İKÖ, AET (AT)'ye ilaveten IMF ile de yasal düzenleme kapsamında ilişkide bulunulduğu görülmektedir. Yasaların konusu ve tarihi, bu örgütlerle olan ilişkilerin amacı ve yakınlığı hakkında fikir vermesi bakımından önemlidir.

Tablo 1: MGK döneminde uluslararası örgütlere yönelik Kurucu Meclis'te yapılan yasal düzenlemeler

Sıra No	Kanun tarihi	Kanun Numarası	İlgili uluslararası örgüt	Kanunun konusu
01	07.11.1980	2335	Uluslararası Para Fonu ve Milletlerarası İmar Bankası	Milletlerarası Para Fonu ile Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasına Katılmak İçin Hükümete Yetki Verilmesine Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
02	14.04.1982	2656	İslam Konferansı Örgütü	İslam Konferansı Örgütü Üyesi Ülkelerle Ekonomik, Sosyal, Araştırma ve Eğitim Antlaşmalarının Onayına Dair Kanun
03	14.04.1982	2657	İslam Konferansı Örgütü	İslam Konferansı Örgütü Üyesi Ülkelerle Tarih, Sanat ve Kültür İşbirliği Antlaşmalarının Onayına Dair Kanun
04	28.04.1982	2668	İslam Konferansı Örgütü	İslam Konferansı Örgütü Üyesi Ülkelerle İktisadi, Teknik ve İşbirliği Antlaşmalarının Onayına Dair Kanun
05	11.08.1982	2700	AET	AET ile Ortaklık Antlaşmasının Tamamlayıcı Protokolünün Onayına Dair Kanun

06	11.01.1983	2782	Avrupa Konseyi	Avrupa Konseyi ile İmtiyaz ve Muafiyet Ek Protokolünün Onayına Dair Kanun
07	16.08.1983	2877	Uluslararası Para Fonu ve Milletlerarası İmar Bankası	Milletlerarası Para Fonu ile Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankasına Katılmak İçin Hükümete Yetki Verilmesine Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

* MGK döneminde uluslararası örgütlere yönelik Kurucu Meclis'te yapılan yasal düzenlemeler. **Kaynak:** TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi.

Tablo 1'e göre, İKÖ'ye ait yasalar ilişkilerin Ocak 1981 tarihinde gelişmesinden sonra, AK ile ilgili yasa ise 6 Kasım 1983 genel seçimleriyle yumuşayan ilişkilerden sonra çıkartılmıştır. Yani yasalar bu örgütlerle gelişen olumlu ilişkilere paraleldir. AET (AT) ile ilgili yasanın Mart 1982 tarihindeki ilişkilerin askıya alınmasından sonra çıkartılması olumlu bir gelişme gibi görünse de, söz konusu kanunun esasen önceki yıllara ait protokole yönelik olduğu (Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi, son güncelleme 23 Nisan, 2023. https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/turkiye_avrupa_birligi_iliskileri_kronolojisi.pdf) anlaşılmaktadır. Finans kuruluşlarına ait yasalar ise zaten mevcut anlaşmaların Ulusu Hükümetine yönelik olarak güncellenmesidir. Üç yıllık MGK döneminde uluslararası örgütlerle ilgili ilişkilerin sayıca az ve kapsamının İKÖ hariç önemli olmadığı dikkat çekmektedir.

3.2.Devletlere Yönelik Dış Politika

Bu bölümde ABD, SSCB, Ortadoğu ülkeleri ve Yunanistan'la ikili ilişkilere ilaveten çeşitli ülkelere ilişkin çıkartılan yasalar incelenmiştir. Bu ülkelerin tercih nedeni müttefiklik ve coğrafi olarak önemli olmaları ve etkili ilişki içinde bulunulmasıdır. İlişkilerin çerçevesi ve esasını aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

3.2.1. ABD ile İlişkiler

ABD ile ilişkilerin çerçevesini; SSCB'nin çevrenmesi amacıyla Ortadoğu'da Çevik Güç'e NATO kapsamında destek verilmesi, bu güce destek amaçlı ABD tarafından oluşturulan yeşil kuşak projesinde yer alınması, Yunanistan'ın NATO'ya kabulü, SEİA'nın uygulanması (Çakmak, 2010: 20), İran İslam Devrimi ve İran-Irak Savaşı (Çakmak, 2012: 756-760) belirlemiştir.

SSCB'yi yayılmacılık amaçlarına karşı çevrelemek isteyen ABD "alan dışılık" (*out of area*) anlayışına göre Mart 1980 tarihinde Çevik Güç'ü oluşturmuş, bu maksatla Türkiye'deki üs ve tesislerden yararlanmayı planlamıştır. Türkiye ABD'nin bu talebine NATO dışı istek gerekçesiyle başlangıçta karşı çıkmış ancak 29 Kasım 1982'de Brüksel'de imzalanan mutabakat muhtırası ile talebin NATO kapsamında uygulanmasını sağlamıştır (Çakmak, 2010: 20).

Önceki maddelerde açıkladığımız gibi Yunanistan'ın NATO'ya kabulü devlet ciddiyeti ve işleyişine aykırı bir durumdur. Öyle ki, Yunanistan'a verilen taviz karşılığında Türkiye ABD'den istediği oranda mali yardım da alamamıştır. Çünkü ABD'nin Yunanistan ve Türkiye arasında yaptığı 7/10 oranındaki yardım ülkelerin büyüklük ve önemleri karşılaştırıldığında adil değildir. Bu oranlamaya göre Yunanistan yedi yardım alırken Türkiye on yardım almıştır (Erdoğan vd, 2018: 207-209). SEİA da içerik itibarıyla ABD'nin Türkiye'deki askeri tesislerde savunma amaçlı bulunmasını, karşılıklı savunma malzemesi üretimi ve satın alınması yanında uyumlu ekonomik ilişkilerde bulunulmasını öngörmektedir (RG, 1 Şubat 1981/7238: 6) ancak ülkelerin olanakları düşüldüğünde bu durumun ABD lehine olduğu değerlendirilmektedir.

Demirel Hükümeti Yunanistan'ın NATO'ya kabulünü Kıbrıs ve Ege sorunlarında antlaşma şartına bağlayarak kabul etmemiş, SEİA'yı da uygulamamıştır. Her iki konu ise MGK tarafından ABD isteklerine göre uygulanmıştır. Buradan ABD'nin neden seçilmiş iktidar yerine askeri yönetimi tercih ettiğini anlamak mümkündür. MGK'nın Çevik Güç konusunda izlediği tutum ise doğru hareket tarzı olarak

değerlendirilmektedir. Çünkü ABD'nin NATO dışı talebinin kabulü Türkiye üzerinden birtakım ülkelere tehdit oluşturacak, bu da Türkiye'yi de hedef ülke haline getirecektir. ABD ile ikili ilişkileri belirleyen Yeşil Kuşak Projesi, İran İslam Devrimi ve İran-İrak Savaşı müteakip maddelerde incelenmektedir.

3.2.2. SSCB ile İlişkiler

Darbenin hemen sonrasında SSCB darbeyi anlayışla karşılamış, kendi basınında iyi niyetli ve objektif haberlere yer vereceğini açıklamıştır (Ergin, 2022: 17). Türkiye-SSCB arasındaki ikili temaslar ise darbeden iki hafta sonra başlamış ve karşılıklı dostane ilişkilerin sürmesi arzu edilmiştir. Ayrıca 1981 yılında Seydişehir Alüminyum Tesislerinin kapasitesinin artırılmasına yönelik antlaşma imzalanmıştır (Öner: 2021: 111-113). Yine her iki ülke arasında Kars-Arpaçay sınırı ile ilgili görüşmeler yapılmış ve sınırların işaretlenmesi sağlanmıştır.⁶ Ancak ilişkilerde hem SSCB'yi hem de Türkiye'yi rahatsız eden gelişmeler de görülmektedir. SSCB'yi rahatsız eden hususlar, Türkiye'nin ABD ile yaptığı Savunma ve Ekonomik Alanda İşbirliği Antlaşması (SEİA), Türkiye'deki nükleer silah kapasitesinin artırılması, (Erdoğan vd, 2018: 222) sol yanlısı görüşlerin darbe sonrasında yasaklanması (Öner: 2021: 111-113) ve ABD'nin SSCB'ye karşı teşkil ettiği Çevik Güç'e Türkiye'nin NATO kapsamında destek vermesidir (Çakmak, 2012: 114-115).

Türkiye'yi rahatsız eden gelişmeler ise SSCB'nin Afganistan'ı işgal etmesi, darbe öncesi anarşik ortama SSCB'nin destek vermesi, Kıbrıs sorununda Yunan tezlerini destekleyerek bağımsız ve birleşik Kıbrıs Cumhuriyetine taraf olması, adadan askeri güçlerin çekilmesini istemesidir (Erdoğan vd, 2018: 222).

3.2.3. Ortadoğu Ülkeleri ile İlişkiler

MGK'nın Ortadoğu ülkelerine yönelik dış politikası; SSCB'nin Ortadoğu ülkeleri ile çevrelenmesini içeren ve Wohlstetter Doktrini olarak da bilinen "Yeşil Kuşak" Projesi, İKÖ üyesi Ortadoğu ülkeleriyle ilişkiler, Arap-İsrail ve Filistin-İsrail sorunları ile İran-İrak Savaşı temelinde biçimlenmiştir.

ABD'li siyaset bilimci Albert Wohlstetter tarafından ortaya konulan Yeşil Kuşak Projesi, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'den Pakistan'a kadar bir İslam kuşağı oluşturmasını ve aralarındaki ilişkilerin geliştirilmesini hedeflemektedir. Bu maksatla Kenan Evren, Suudi Arabistan, Mısır, Tunus ve Pakistan gibi ülkelere ziyaretler yapmış (Bayram, 2015: 40), yurt içinde imam hatip liselerinin sayısı artırılarak din dersi zorunlu hale getirilmiştir (Erdoğan vd, 2018: 206). Projenin amacı, SSCB'nin çevrelenmesi yanında İran İslam Devriminden (1979) sonra gelişen radikal İslam yerine ılımlı İslam'ın konuşlandırılmasıdır. Projede yer alan ülkeler, Pakistan, Türkiye, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Mısır'dır (Erdoğan vd, 2018: 217). Türkiye, 1982 yılı Ocak ayında Suudi Arabistan-Taif'de düzenlenen İKÖ zirvesine başbakan düzeyinde katılarak ilişkilerin gelişmesi sağlanmıştır. Zirvede Yeşil Kuşak Projesinde yer alan İKÖ üyesi dokuz ülke dışında altı Ortadoğu ülkesi de vardır. Bunlar, İran, Irak, Ürdün, Suriye, Filistin ve Lübnan'dır (Yücealtay, 2022: 33). Bu ülkelere yapılan ihracat oranlarının da her yıl arttığı görülmektedir (Çakmak, 2012: 774). Ancak İKÖ üyesi ülkeler Kıbrıs sorunu konusunda Türkiye politikalarına destek olmamıştır (Erdoğan vd, 2018: 217). Bunun sebebi, Türkiye'nin ilk Müslüman ülke olarak 1949'da İsrail'i tanınmasıdır (Bostancı, 2020: 152).

Ortadoğu ülkeleri içinde Suudi Arabistan-Türkiye ilişkileri diğer ülkelere oranla daha fazla ön plana çıkmıştır. Çünkü Suudi Arabistan, Osmanlı Devleti ile tarihsel bir geçmişe sahiptir ve Arap Yarımadasının büyük kısmını kontrol etmektedir. Stratejik önemi yanında, kutsal toprakları ve dünya petrolünün dörtte birini elinde bulundurduğundan büyük siyasi ve mali gücü vardır (Bostancı, 2020: 3). Kıbrıs meselesinde Türkiye'yi desteklemiş ve Kıbrıs Türklerine yardım etmiştir. Türkiye gibi batı yanlısı ve ABD müttefikidir (Bostancı, 2020: 13). Bu ülkenin önemine binaen Kenan Evren, 1984 Şubat ayında Suudi Arabistan'a ziyarette bulunmuş, bölgesel ve ekonomik projelerin gelişiminde önemli adımlar atılmıştır. İyi ilişkilerin

⁶"Milli Güvenlik Konseyi,1.Dönem Tutanak Dergisi", son güncelleme 25 Mart, 2023. https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_mecelis=51&v_donem=1&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=KANUNLAR&v_altbaslik=&v_mv=&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=671&v_gelecek_sayfa=601&v_kullanici_id=19448740

nişanesi olarak Evren'e ülkenin en büyük nişanı olan ve ilk kez bir devlet başkanına verilen "Abdulaziz Nişanı" verilmiştir (Bostancı, 2017: 112-113).

Bu dönemde, Arap-İsrail ve Filistin-İsrail sorunlarında Arap ülkeleri yanlısı bir politika izlenmiştir. Kudüs'ün 28 Ağustos 1980 tarihinde İsrail tarafından işgal edilmesine karşılık Türkiye, bu ülke ile ilişkileri 26 Kasım 1980'de maslahatgüzar seviyesine indirmiş (Çakmak, 2012: 772), Filistin'e yönelik saldırılarında ise Filistin yanlısı bir tutum izlemiştir (Erdoğan vd, 2018: 220). 1981 yılında Suriye'deki Golan Tepelerini ilhak kararı alan İsrail Parlamentosunun bu kararını protesto etmiş ve tanımamıştır (Bostancı, 2017: 109). Bölgedeki bir diğer gelişme ise 1980-1988 yılları arasında devam eden İran-İrak Savaşıdır. Türkiye bu savaşta tarafsızlık politikası izlemekle birlikte her iki ülkeye de yakın durmaya çaba göstermiş (Yücealtay, 2022: 33), savaşı kaygı verici olarak nitelemiştir (Cumhuriyet, 23 Eylül 1980: 1). Türkiye tarafsızlık politikası izlemekle beraber savaş döneminde her iki ülke ile ticaret hacmini artırmıştır. Özellikle Irak petrolünü ucuza temin ederken, bu petrolün Türkiye üzerinden ihracından ve transit ticaretten önemli ölçüde gelir elde etmiştir (Bostancı ve Karaca, 2023: 637). Savaşı durdurmak için İKÖ tarafından yapılan Taif Zirvesinde aracılık komitesinde yer almış (Yücealtay, 2022: 33), savaşı takip etmek üzere on beş kişilik bir gözlemci heyeti bulundurmuştur (Oran, 1989: 260). Savaşı hangi ülke kazanırsa kazansın dengelerin bozulacağı tezi ABD, İsrail ve Arap ülkelerinde kabul görmüştür. Teze göre, İran kazanırsa körfez ülkeleri tehlike altına girecek, Irak kazanırsa İran'ın istikrarsızlığından SSCB yararlanacaktı (Çakmak, 2012: 774).

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinde; Yeşil Kuşak Projesi kapsamında hem kendi dış politikası hem ABD dış politikasını uygulamıştır. Ortadoğu ülkeleriyle ilişkiler, Filistin-İsrail, Arap-İsrail sorunları, İran-İrak Savaşı konularında ise kendi dış politikasına göre hareket etmiştir. Ortadoğu bölgesi ile yakın ilişkide bulunulmasında ABD etkisi bulunmakla beraber, Türkiye'nin batıdan dışlanmasına karşın Kenan Evren'in "Türkiye Batısız da yapar" yaklaşımı ile bölgeyle ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi amacı rol oynamıştır.

3.2.4. Yunanistan ile İlişkiler

1974 Kıbrıs Barış Harekâtında NATO'nun tutumunu eleştirerek askeri kanattan çekilen Yunanistan 1977 yılında tekrar bu kanada katılmak istemişti. SSCB'nin Afganistan'ı işgali ile önem kazanan NATO'nun güneydoğu kanadının önem kazanması da Yunanistan'a ihtiyacı artırmış ancak Ecevit ve Demirel Hükümetlerinin vetosu ile karşılaşmıştı. Çünkü hükümetler Yunanistan'ın kabulünü Kıbrıs ve Ege sorununun çözülme şartına bağlıyor (Erdoğan vd, 2018: 187), 1981 yılında AET'ye katıldıktan sonra bu sorunların çözümünün daha da zorlaşacağını düşündüklerinden ellerindeki bu kozu kullanmak istiyordu (Erdoğan vd, 2018: 214). İşte bu noktada ABD, hükümetin direnişini kırmak için darbeyi teşvik etmiş ve sonuçta Rogers Planı ile Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına kabulünü sağlamıştı. Kenan Evren anılarında bunun gerekçesini, Yunanistan'ın üye olduğu bir NATO'nun daha güçlü olacağına bağlamış (Oran, 1989: 199), bu ülkenin mızıkçılık etmeyeceğine dair Rogers'tan "asker sözü" almıştı (Oran, 1989: 48).

Ancak Yunanistan'ın NATO'ya katılımıyla birlikte iki ülke arasında sorunlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar; Ege sorunu (*komuta kontrol, adaların silahsızlandırılması, karasular, hava sahası, kıta sahanlığı*), Kıbrıs, Yunanistan'daki Türk Azınlıklar ve Patrikhane meselesi idi. O dönemde en çok öne çıkan ise Ege sorunu idi (Arı, 1995: 53).

Yunanistan, Ege'deki hava sahası ile eğitim ve tatbikatlardaki komuta kontrol sorunu çözülmeden diğer sorunları müzakere etmeyeceğini açıklamıştır (Erdoğan vd, 2018: 216). Buradaki amacı ise Türkiye'yi Ege'de engellemek ve tek taraflı hâkimiyet kurmaktır. Bu maksatla çeşitli engellemeler çıkarmaktadır (Fazla, 2006: 114, 129). Ayrıca, uluslararası antlaşmalara rağmen Limni Adasını silahlandırmak istemiş ancak Türkiye bu isteğe tepki göstererek ret kararında geri adım atmamıştır. ABD ise herhangi bir kriz durumunda adada kendi uçaklarını kullanacağını açıklayarak sorunu çözmüştür (Erdoğan vd, 2018: 214).

Lozan Antlaşması ile üç mil olarak tespit edilen karasularının genişliğini Yunanistan 1936, Türkiye ise 1964 yılında altı mile çıkartmıştır. Ancak 1982 tarihli BM Deniz Hukuku, ülkelerin karasularını 12 mile izin

verdiğinden Yunanistan bu hakkını kullanmak istemiş, Türkiye ise bunu “casus belli” (*savaş sebebi*) saymıştır. Buna sebep, Türkiye konum itibarı ile aynı karşılığı verememesi ve Ege’de egemenlik hakkının tehlikeye girmesidir. Türkiye Deniz Hukukundan kaynaklanan 12 mil hakkını ise Karadeniz ve Akdeniz’de kullanmıştır (Arı, 1995: 54-55). Ege’deki 12 mil sorunu halen devam eden bir sorundur. Evren, 12 mil sorunundaki suçlamaları ise kabullenmemektedir (Arı, 1995: 199).

İki ülke arasında devam eden hava sahası sorunu ise FIR Hattı (*Flying Information Region*) ve Yunanistan’ın kendi hava sahasına altı milden 10 mile çıkartmak isteğidir. Yunanistan 1964-1974 yılları arasında Ege’de iki ülke arasında paylaştırılan NATO erken ihbar hattını İstanbul/Atina FIR hattına kadar uzatarak ve yine Ege’de uluslararası hava sahasının sorumluluğunun tümünü alarak, Ege’de askeri ve sivil uçakları kontrol etmede geniş bir alana hâkim olmuştur. Bu yetki askeri uçaklar için NATO, sivil uçaklar için Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü tarafından verilmiştir. Yunanistan’ın NATO’dan çıkışı ile bu düzenleme geçerliliğini yitirmiştir. Ancak yeniden NATO’ya girdikten sonra ilk düzenlemeye göre hareket etmek istemiş, Türkiye ise bu isteği reddederek düzenlemenin kendi güvenlik ihtiyacına göre yapılmasını istemiştir (Arı, 1995: 59-61). FIR hattı dışında Yunanistan’ın 10 millik hava sahası isteği ise Türkiye tarafından reddedilmiştir (Arı, 1995: 62). Dönemin Dışişleri Bakanı İlder Türkmen anılarında, Yunanistan’ın Rogers Planı ile NATO’ya dönüşüyle hava sahasını 10 mile çıkarma iddiasını geri çekme şansının kaybedildiğini ifade etmiştir (Türkmen, 12 Eylül ve Avrupa ile İlişkiler”, son güncelleme 24 Şubat 2023, <https://www.diplomasikoridoru.com/anilar>).

Ege Denizindeki kıta sahanlığı (*kıyıdan 200 m. derinliğe kadar olan bölge*) sorunu da halen devam eden sorunlar arasındadır. Kıta sahanlığının sınırı her iki ülkenin altı millik karasularına göre belirlidir ancak, karasuları dışında bu sınır belli değildir. Dolayısıyla ülkelerin deniz yetki alanı sınırları tartışmalı halde bulunmaktadır (Kıta Sahanlığı”, son güncelleme 26 Nisan, 2023. <https://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa>).

Türk-Yunan anlaşmazlığındaki sorunların çözümünde Türk tarafının elini güçlendiren ve sivil hükümetler tarafından kullanılmak istenen NATO kozunu Kenan Evren kullanmamıştır. Sorunların bu koz yerine Rogers’in Yunanistan’ın mızıkçılık yapmayacağına dair asker sözü ile aşılabileceğini düşünmüştür. Tabii bu düşüncenin altında ABD’nin Türkiye’ye yapacağı mali, silah ve teçhizat yardımı da etkilidir. Hâlbuki bir devletin çıkarlarını ilgilendiren konularda hiçbir resmiyet ve ciddiyeti olmayan bir söze göre hareket edilmesi kabul edilemez. Kaldı ki, iki kişi arasındaki sözleşmeler bile sözlü değil yazılı yapılmaktadır. Ayrıca NATO kozunun sağlayacağı getiri ile yardımların sağlayacağı getiri de bir tutulamaz. Çünkü yardımlar bir şekilde temin edilebilecek konulardır. Bu bağlamda, Evren’in dolayısıyla MGK’nın ABD yanlısı darbe tercihi ülke idaresini ele alma eğiliminin (*pretoryanizm*) etkili olduğu düşünülmektedir. Geline nokta yapılan yanlış tercih sonunda aradaki sorunlar günümüzde de devam etmektedir. Yunanistan ise bu cesareti NATO Antlaşmasının üçüncü ve dördüncü maddelerinden (RG, 19 Şubat 1952/8038:1-3) almaktadır. Madde, taraf ülkelerin birbirlerini tehdit etmesini ve savaşmasını önlemektedir.

3.2.5. MGK Döneminde Diğer Devletlere Yönelik Çıkarılan Yasalar

Tablo 2: MGK döneminde çeşitli devletlere yönelik Kurucu Meclis’te yapılan yasal düzenlemeler

Sıra No	Kanun tarihi	Kanun Numarası	İlgili devlet	Kanunun konusu
01	06.10.1980	2306	İsveç	Türkiye-İsveç Sosyal Güvenlik Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
02	06.10.1980	2307	Norveç	Türkiye-Norveç Sosyal Güvenlik Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
03	08.10.1980	2311	İsviçre	Türkiye-İsviçre Sosyal Güvenlik Antlaşmasının Onayına Dair Kanun

Milli Güvenlik Konseyi Dönemi Türk Dış Politikası (1980-1983)
Turkish Foreign Policy during the National Security Council (NSC) Era (1980-1983)

04	11.10.1980	2315	Belçika	Türkiye-Belçika Sosyal güvenlik Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
05	08.10.1980	2312	ABD	Suçlu İade Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
06	11.12.1980	2355	SSCB	Karadeniz'de Kıta Sahaneliği Sınırlarının Tespiti Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
07	21.01.1981	2373	Hollanda	Türkiye-Hollanda Sosyal Güvenlik Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
08	23.06.1981	2481	Sierre Leona	Türkiye-Sierre Leona Kültür Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
09	25.06.1981	2482	Nijerya	Türkiye-Nijerya Kültür Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
10	08.07.1981	2492	Malezya	Türkiye-Malezya Kültür Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
11	22.01.1981	2545	Irak	Türkiye-Irak Hududunun Yeniden İşaretlenmesine Dair Protokolün Onayına Dair Kanun
12	14.01.1982	2579	SSCB	Karadeniz'deki Karasular Arasında Kalan Deniz Hududunun İşaretlenmesi Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
13	12.03.1982	2636	Bangladeş	Türkiye-Bangladeş Kültür Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
14	12.03.1982	2637	Mısır	Türkiye-Mısır Hak ve Menfaatlerin Korunması Antlaşmasının Onayına Dair Kanunu
15	27.03.1982	2641	Pakistan	Afganistan'dan Gelen Mültecilerin Kabul Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
16	26.03.1982	2647	Somali	Türkiye-Somali Ekonomik İşbirliği Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
17	26.03.1982	2650	Macaristan	Türkiye-Macaristan Adli Yardım ve Suçlu İade Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
18	22.04.1982	2663	Pakistan	Türkiye-Pakistan Adli Yardım Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
19	28.04.1982 20.05.1982	2669 2673	İspanya	İspanya'nın NATO'ya Kabulü Antlaşmasının Onayına Dair Kanun İspanya İle Hava Ulaştırma Antlaşmasının Onayına Dair Kanun

20	24.09.1982	2706	Tunus	Türkiye-Tunus Adli Yardım Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
21	19.11.1982	2710	Suriye	Türkiye-Suriye Arasında Suçlu İade Antlaşmasının Onayına Dair Kanun
22	19.11.1982 19.11.1982 11.01.1982	2711 2713 2783	Tunus	Türkiye-Tunus Hukuki ve Ticari Antlaşmalarının Onayına Dair Kanun Konsolosluk Sözleşmesinin Onayına Dair Kanun Hava Ulaştırma Sözleşmesinin Onayına Dair Kanun
23	03.06.1983	2838	SSCB	Türkiye- SSCB Kars-Arpaçay Hudut Hattının İşaretlenmesinin Onayına Dair Kanun
24	19.10.1983	2930	Libya	Türkiye-Libya Ekonomik ve Ticari İşbirliği Antlaşmasının Onayına Dair Kanun

* MGK döneminde çeşitli devletlere yönelik Kurucu Meclis'te yapılan yasal düzenlemeler. **Kaynak:** TBMM 1. Dönem Tutanak Dergisi.

Devletlere ilişkin yasalar her kıtadan çeşitli ülkelere ilişkindir ve dış politikada etki yaratacak bir niteliğe sahip değildir. Ancak, ABD ile suçlu iade antlaşmasına dair yasa ile İspanya'nın NATO'ya kabulünün onayına dair yasa dikkat çekmektedir. Suçlu iade antlaşması ABD ile ilk kez yapılmaktadır ve tarih itibarı ile darbeden yaklaşık bir ay sonradır. Yasadaki amacın, ABD'ye kaçan Türk suçluların iade edilerek askeri yönetimin elini güçlendirmek olduğu muhtemeldir. İspanya'nın NATO'ya kabulünün yasa ile yapılması ise Yunanistan'ın kabulünü hatırlatmaktadır. İstenseydi Yunanistan'ın da NATO'ya kabulü Kurucu Meclis kurulduktan sonra yasayla sağlanabilirdi ancak ABD bakımından önemli bir konunun meclis kararına ve şansa bırakılmaması gerekmektedir.

3.3.Münferit Dış Politika Uygulamaları

MGK, uluslararası örgütler ve devletler dışında Türkiye'yi yakından ilgilendiren dış gelişmelere yönelik politikalar da uygulamıştır. Bunları Kıbrıs, ASALA terör örgütü ve Rabıtat-al Âlem al-İslami Örgütleri olarak sıralamak mümkündür. Bu politikaların Kıbrıs'ta tutarlı, ASALA'da etkisiz, Rabıta Örgütünde Evren'in şahsi tasarrufu olduğunu görmekteyiz.

3.3.1. Kıbrıs

1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekâtından sonra 1975 yılında ilan edilen Kıbrıs Türk Federe Devleti Meclisi, 15 Kasım 1983'de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini (KKTC) ilan etmiştir. KKTC'nin gerekçesi halkların eşitliği ve kendi kaderini tayin (*self determination*) hakkıydı (Çakmak, 2012: 868-873). Rum kesimi ise karara tepki göstererek konuyu BM, AT ve AK'ye taşımıştır. BM de Yunan tezleri doğrultusunda karar alarak KKTC'nin bağımsızlığını tanımamış, hiçbir devletin Kıbrıs Devleti dışında başka bir devleti tanımamasını istemiştir (Erdoğan vd, 2018: 216). Bu süreç içerisinde Evren, Kıbrıs'a her türlü desteği vereceklerini ifade etmiş (Cumhuriyet, 25 Ekim 1980: 1), bu konuda Türk tarafının Kıbrıs politikasında bir değişiklik yapması ve ödün vermesinin söz konusu olmadığı (Cumhuriyet, 26 Ekim 1980: 1) belirtilmiştir. Bağımsızlık ilanından sonra Evren, KKTC'nin bağımsızlığına saygı gösterileceğini, Kıbrıs Türk Halkına her türlü desteğin verileceğini beyan etmiştir. ABD başkanı Ronald Reagan'ın Evren'den istediği KKTC'nin bağımsızlığının geri alınması ve tanımaktan vazgeçilmesi talebi ise kararlılıkla reddedilmiştir (Bostancı, 2015: 345-349). Kıbrıs konusunda Yunanistan uluslararası örgütlerin KKTC aleyhinde karar almasında etkili olmuştur. Çünkü Evren bu konuda öngöründe bulunamayarak NATO kozunu kullanmamış ve Yunanistan'ın elini güçlendirmiştir.

3.3.2. Sözde Ermeni Soykırım Meselesi ve ASALA Terör Örgütü

Bu dönemde sözde Ermeni soykırım meselesi gündemde tutulmuş ve ASALA (*Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia*) terör örgütünün Türk Diplomatlarına yönelik eylemleri devam etmiştir. 1975-1994 yılları arasında örgütün yaptığı 27 önemli eylemden 16'sı ve 42 şehitten 14'ü MGK döneminde (Çevikbaş, 2021: 49). Ermeni lobilerinin soykırımın tanınmasına ilişkin gayretleri de ABD'de yoğun olarak görülmüş ancak ABD başkanları Türkiye'nin önemine binaen soykırım sözünü kullanmamışlardır. Türkiye ise bu çabalara karşın ABD ile ilişkilerin gözden geçirileceğini öne sürmüş ve kendilerine soykırım yapılan Yahudi Lobisini devreye sokmaya çalışmıştır (Erdoğan vd, 2018: 209).

Eylemlerin geçtiği ülkelerde yeterince kınama olmadığından örgüt cesaretlenmiş, Türkiye ise destekten yoksun bırakılmıştır (Çevikbaş, 2021: 77). Evren bu eylemlerden dolayı "Ermeniler kendi kurumlarına bomba koyup siz koydunuz diyor. Biz yapmadık Türk milleti sabırlıdır, biz yaparsak acemice yapmayız, mecbur etmeyin, sabrımızı taşırmayın (Oran, 1989: 73) devletimiz gücünü gereken yer ve zamanda gösterecektir. ASALA'yı barındırmak Rumlar için hata olur" ifadelerini kullanmıştır (Hürriyet, 28 Ağustos 1982: 1).

MGK döneminde soykırım tanıma ve ASALA faaliyetlerine karşı dış politikada etkili olunamamış, örgütün sonlandırılma çalışmaları ise Özal'ın başbakanlığı döneminde başlamıştır. Olumlu sonuç ise Türkiye ve Ermenistan arasındaki ikili antlaşmalarla sağlanmış, 1994 yılında örgüt faaliyetlerine son vermiştir (Öztürk, 29 Kasım 2020: 14). MGK bu konularda cılız tepkiler vermiş ve sonuç alamamıştır. Buna sebep, ABD etkisindeki askeri yönetimin batılı ülkelerde yeterince demokratik görülmediğinden ciddiye alınmaması ve Ermeni Lobisinin etkili çalışmalarıdır.

3.3.3. Rabıtat-al Âlem al-İslami Örgütü ile İlişkiler

İslâm ülkeleri arasında dinî koordinasyonu ve yardımlaşmayı sağlamak amacıyla 1962 yılında Suudi Arabistan'da kurulan örgüt, yurt dışındaki Türk din adamlarının 1982-1984 yılları arasında 1100 dolarlık maaşlarını ödemesiyle gündeme gelmiştir. Durum, gazeteci Uğur Mumcu tarafından 19 Mart 1987 tarihinde ortaya çıkartılmış, Evren'in 1981 yılında 8/2838 sayılı kararname ile maaş ödenmesine onay verdiği anlaşılmıştır (Cumhuriyet, 19 Mart 1987: 1). Örgütün Avrupa'da İslam varlığının güçlenmesi sebebiyle bu yardımı yaptığını öğrenen Evren ülkedeki döviz sıkıntısı nedeni ile bu durumu kabullenmiş, imamların Türkiye tarafından denetlenebileceğini öğrenince de tepki göstermemiştir (Oran, 1989: 127). Olayın ortaya çıkmasının ardından hata yapmadığını, her hükümetin ehven-i şer olan bu yolu seçtiğini, yine olsa yine imzalayacağını söylemiştir (Cumhuriyet, 28 Mart 1987: 1). Anayasanın, TSK'nın ve ülkenin hassasiyeti gereği laikliği ön planda tutan Evren'in yurt dışındaki Türk din adamlarını dini amaçlı bir örgüte finanse ettirmesi çelişkidir. Çünkü laik olmayan bir örgütün maaşını ödemediği Türk din adamlarına laiklik dışında dini hizmet verdireceği muhtemeldir. Ülkedeki döviz yetersizliği nedeni ile Evren'in bu durumu kabul etmesi doğru değildir ancak, İKÖ ülkeleri ile yakın ilişkilerin bozulmaması ve imamların denetime açık olmasının kararında etkili olduğu söylenebilir.

4. MGK Dış Politikasının 1960 Ve 1971 Askeri Yönetimi Dış Politikalarıyla Mukayesesi

Mukayesedeki amaç, her üç darbenin sebebini, dış politika uygulamalarını ve buradaki benzerlikleri genel hatlarıyla ortaya koymaktır. 1971 yılı askeri muhtırası 1960 ve 1980 askeri darbeleri gibi gerçekleşmese de siyasi iktidarı anti demokratik yöntemlerle istifaya zorladığı ve 1973 seçimlerine kadar güdümlü hükümetlere yol açtığı için darbe olarak nitelenebilir.

4.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Dış Politika

1948 yılında CHP iktidarı ile ABD arasında imzalanan "Hilts Raporu", 1950 yılında Menderes Hükümeti ile ABD arasında imzalanan "Thornburg Raporu" ve aynı yıl Dünya Bankası ile imzalanan "Barker

Raporunun" ortak özelliği, Türkiye'de ağır sanayiden vazgeçilerek hafif sanayiye yer verilmesi, tarım ağırlıklı ekonomi politikası izlenmesi ve devletçilik yerine özelleştirmenin tercih edilmesi idi. Raporlar Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankasından kredi alabilmesi için uygulanması gereken tavsiye raporları idi (Yıldız, 2018: 310-315). Bu raporları uygulamaktan sorumlu Menderes Hükümeti ise son döneminde raporların aksine hareket ederek (Kılavuz, 2022: 19) ABD'den uzaklaşma ve SSCB'ye yakınlaşma politikası izlemiş (Yetkin, 2006: 63), ABD'nin haşhaş ekim yasağını kabul etmemiş (Bayram, 2015: 34), Kıbrıs'ta milli bir politika izleyerek Türkiye'nin söz sahibi olmasını sağlamıştır (Erdoğan vd, 2018: 150). Nihayetinde ABD çıkarlarına aykırı bu durum darbe ile sonuçlanmıştır. CIA raporlarına göre darbe yapılanaya kadar CIA'nın haberi olmamış ancak darbe yapıldıktan sonra Milli Birlik Komitesi (MBK)'nın batı ve ABD yanlısı politika izleyeceği anlaşılınca darbe desteklenmiş (Akça ve Kıvanç, 2018: 135), 103 milyon dolarlık mali yardım yapılmıştır (Akça ve Kıvanç, 2018: 557).

Darbe sonrasında MBK, NATO ve CENTO'ya (*Central Treaty Organization*) bağlı kalınacağını, ABD ve SSCB ile yakın ilişkilere devam edileceğini açıklamış, ABD de üç gün sonra yeni yönetimi tanımış (Erdoğan vd, 2018: 161-162), AT ile görüşmeler askıya alınmıştır (Erdoğan vd, 2018: 170). Dönem itibarıyla Türkiye üzerinde ABD etkisini görmek için ABD Başkanı Lyndon B. Johnson'ın 1964 yılında İnönü'ye emredici tarzda yazdığı "Johnson Mektubu" önem arz etmektedir. Türkiye'nin kendisinden habersiz Kıbrıs'a müdahalesine karşı çıkan ABD, Türkiye'yi ABD'nin bir bağılısı gibi görme eğilimindedir.

4.2. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası ve Dış Politika

ABD karşıtı ve SSCB yanlısı sol hareketler, Demirel Hükümetinin ABD ve Türkiye arasında hükümetten habersiz yapılan bazı ikili antlaşmaları iptal etmesi, haşhaş ekim yasağına uyulmaması, SSCB ile ekonomik ve kültürel yakınlaşma (Yetkin, 2006: 107), Adalet Partisinin (AP) Demokrat Parti (DP) çizgisinde olması, hükümetin görüş, tutum ve uygulamaları (Karataş, 2019: 73) muhtıranın ana sebepleri arasındadır.

Muhtıra sonrası partiler üstü nitelikte kurulan Nihat Erim Hükümeti NATO içinde kalınacağını ifade ederken (Karataş, 2019: 92), haşhaş yasağını uygulamaya koymuştur (Erdoğan vd, 2018: 180). Avrupa ülkeleri muhtıraya soğuk yaklaşmış, ABD ise normal karşılamıştır (Çakmak, 2012: 715). AET ile başlatılan üyelik görüşmelerinde 1972 yılında katma protokol imzalanmış, Türkiye'de NATO hava üsleri kurulmuş ve ülkeye (40) adet savaş uçağı satışı yapılmıştır (Karataş, 2019: 90).

1980 darbesini ABD'nin, SEİA antlaşmasının uygulamak, SSCB'yi çevrelemek için Yunanistan'ı NATO'ya aldırarak ve Çevik Güç'e destek vermek için teşvik ettiğini belirtmiştir. Bunların ortak özelliği Türkiye'yi savunma ve ekonomik anlamda etkisi altına alarak SSCB'ye karşı kullanmak, ülkenin SSCB'ye yakınlaşmasını önlemektir. 1960 Darbesi ve 1971 Muhtırasının sebepleri de ABD karşıtı SSCB yanlısı izlenen politikalarlardır. ABD her üç durumda da çıkarlarına uygun olmayan seçilmiş siyasi iktidarları darbe ile düşürerek kendisine zorluk çıkarmayacak askeri yönetimleri iktidara getirmek istemiştir.

Her darbe veya muhtıradan sonra NATO ve diğer uluslararası örgütlere bağlılığın bildirilmesi, ABD'nin darbeye tepki göstermeyerek yeni yönetimleri tanınması, ABD çıkarları doğrultusunda hareket edilmesi, Türkiye'ye mali yardım yapılması, SSCB ile ilişkilerin askıya alınmayarak ekonomik ilişkilerin sürdürülmesi, AET ile ilişkilerin askıya alınıp sonra tekrar ilişkilere devam edilmesi de darbe sonrası ortak gelişmelerdir.

5. MGK'nın Dış Politika Uygulamalarının Sonuçları

ABD'nin teşviki doğrultusunda darbe yaparak meşru siyasi yönetime el koyan, ardından ABD tarafından tanınarak ekonomik yardımlarda bulunan MGK'nın uyguladığı dış politika anlayışı da doğal olarak bu eksende olmuştur. Bunun sonucu olarak yurt içinde ve yurt dışında bir takım sorunlarla karşılaşılırken taviz verilmeyen dış politika konuları da var olmuştur.

Yurt içinde darbe ürünü ve ABD yanlısı uygulamalar gelişmiştir. Darbe ürünü antidemokratik eylemlerle; basına kısıtlama ve cezalar getirilmiş, binlerce kamu görevlisi ihraç edilmiş, 23,700 dernek kapatılmış, 650 bin kişi gözaltına alınmış, 14 bin kişi vatandaşlıktan çıkartılmış, 230 bin kişi sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanmış, 229 kişi cezaevinde ölmüş, 48 kişi idam edilmiştir. ABD yanlısı uygulamalarla; siyasi partiler kapatılarak liderleri tutuklanmış, kapitalizm karşıtı grevler sonlandırılmıştır (Yetkin, 2006: 229-230).

Bundan başka Demirel Hükümetinin 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar programı ile uyumlu olarak 29 Mart 1980'de imzalayıp uygulamadığı SEİA da uygulamaya konulmuştur.

SEİA ise özü itibari ile askeri ve ekonomik anlamında Türkiye'yi ABD'ye bağımlı kılıyordu ve 24 Ocak ekonomik kararlarını bir nevi güvenceye alıyordu. Antlaşmada belirtilen "*köklü güvenlik ilişkilerin ahenkli ekonomik ilişkilerle desteklenmesi*" ibaresi (RG, 1 Şubat 1981/7238: 6) ekonomik olarak da ABD'ye tabi olmanın bir ifadesiydi. 7 Kasım 1980'de IMF ve Dünya Bankası'na katılmak için yapılan ve Tablo 2'de açıkladığımız yasal düzenlemeler de tabi olmayı güçlendiriyordu. Buradan darbeye teşvik sebeplerinden biri olan SEİA'yı uygulatmanın temelinde 24 Ocak ekonomik kararlarını da uygulatmak olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Evren de bir tv programında 12 Eylül olmasaydı 24 Ocak kararlarının uygulanamayacağını ifade etmiştir (Özallı Yıllar Belgeseli 1. Bölüm, Son güncelleme 02 Ekim 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=mz7Uspes0Tc&t=1719s>). Ekonomik programın uygulanmasıyla devalüasyon sürekli hale gelmiş, ithalatta kota kalkmış, ithalat serbest bırakılmış, özelleştirmeler artmış, kamu yatırımları azaltılmış, destekleme fiyatları kaldırılmış, ekonomi dışa açılırken ücretler düşük tutulmuş (Öztürk vd. 2008: 16-17), işçi ücretleri azaltılmış, dış borçlar her yıl artan bir eğilim göstermiştir (Yetkin, 2006: 230).

MGK'nın dış politika uygulamalarının sonuçları ise şu şekilde özetlenebilir: Yunanistan'ın 1974'de NATO'dan ayrılmasıyla Ege'deki sorunlar Türkiye lehine dönmüştü ve 1977'de tekrar kabulü konusunda sivil iktidarlar Ege ve Kıbrıs konusunda bu ülkeden ödün kopartmak istiyordu. Ancak askeri yönetimin Rogers Planı ile Yunanistan'ı koşulsuz NATO'ya kabul etmesiyle sorunlar tekrar su yüzüne çıkmış ve herhangi bir çıkar da elde edilememiştir. Bunları sıralarsak; Türkiye'nin savaş sebebi saymasına rağmen Yunanistan'ın karasularını altı milden on iki mile çıkarma isteği canlanmıştır. Bu ülkenin hava sahasını 10 milden 6 mile indirme şansı kaybedilmiştir. Ege'de Türk karasuları ve hava sahası dışındaki alanda FIR hattı, komuta-kontrol, adaların silahlandırılmama ve kıta sahanlığı sorunları çözülememiştir. 1981'de AT'ye üye olan Yunanistan Türkiye'nin AT ile ilişkilerinde olumsuz tavır takınmıştır.

SEİA'dan ve Çevik Güç'e destek verilmesinden hoşlanmayan SSCB ise Kıbrıs konusunda Yunan tezlerini desteklemiştir. Üç yıllık MGK döneminde SSCB ile ilişkiler koparılmısa da kayda değer bir ekonomik işbirliği geliştirilememiştir. Yeşil Kuşak Projesi ile SSCB karşıtı cephede yer alınması ise Türkiye için risk oluşturan bir gelişmedir. Öte yandan ASALA terör örgütünün Türk diplomatlarına yönelik suikastları önlenememiş, sözde Ermeni Soykırımı konusunda etkili olunamamıştır. ASALA'nın terör eylemleri ise Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Ermenistan ile yapılan ikili antlaşmalarla bitirilmiştir. AT ile ilişkiler bir süre dondurulmuş ve üyelik sürecinde mesafe alınamamıştır. Ayrıca Arabistan merkezli dini bir örgüt olan Rabıtat-al Âlem al-İslami Örgütü'nce yurt dışındaki Türk din adamlarının maaşlarının ödenmesine göz yumulması MGK'nın bildirimlerinde yaptığı laiklik vurgusu ile çelişmektedir. Zira Türk din adamlarının maaşlarının bu örgütçe ödenmesi dini uygulama ve eğitimlerin de laik olmayan bu örgütün hedefleri doğrultusunda yapılacağına delalettir. Dış politikaların yurt içindeki etkisi ise 24 Ocak kararları ile enflasyon ve dış borçlanmanın artması, laiklik yanlısı askeri yönetimin Yeşil Kuşak Projesi kapsamında dini eğitime ağırlık vermesidir.

Yurt içi ve yurt dışı bu olumsuzluklar karşısında olumlu uygulamalar da mevcuttur. Bunlar, 15 Kasım 1983'de ilan edilen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) her türlü desteğin verilmesi, ABD'nin SSCB'ye karşı tek yanlı oluşturmak istediği Çevik Güç'e karşı çıkılarak sadece NATO kapsamında destek verilmesi, Limni Adasının silahlandırılmasına izin verilmemesi, İsrail-Arap-Filistin sorunlarında İslam ülkeleri ve FKÖ'ye destek verilmesi, İKÖ ülkeleri ile iyi ilişkiler kurularak ihracatın artırılması, SSCB ile ilişkilerin devam ettirilmesidir.

6. Sonuç

Darbe öncesi dönemde Türkiye'nin sahip olduğu tarihi, coğrafi, kültürel ve demografik avantajlar dış politikada elini güçlendirirken, zayıf ve dışa bağımlı ekonomisi, yeteri kadar modernize olamayan silahlı kuvvetleri ve siyasi istikrarsızlığı elini zayıflatmıştır. Türkiye bu dönemde sınır komşusu SSCB'nin askeri tehdidi altında, Yunanistan'la Ege ve Kıbrıs sorunlarının gerilimi, İran'daki İslam Devriminin rahatsızlığı

indedir. Bu koşullar altında Atatürkçü dış politika anlayışına göre barışçıl, akılcı, gerçekçi ve tam bağımsızlık esasına dayalı bir dış politika izlemesi, uluslararası örgüt ve devletlerle iyi ilişkilerde bulunulması gerekmektedir. Bülent Ulusu Hükümeti de Atatürk'ün de belirttiği bağımsız ve güvenliğe katkı yapacak dış politika izleneceğine Hükümet programında yer vermiştir.

Darbeden önce iktidarda bulunan Demirel Hükümeti ile bir önceki Ecevit Hükümeti imkânlar ölçüsünde bağımsız bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Ancak soğuk savaşın sürdüğü iki kutuplu süreçte SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve İran İslam Devrimi bölgesel dengeleri ABD aleyhine değiştirmiştir. Türkiye'nin jeostratejik ve jeopolitik konumunu SSCB'yi çevrelemek ve radikal İslam yerine ılımlı İslam'ı geliştirmek için kullanmak isteyen ABD güçlü işbirliği yapacağı bir yönetime ihtiyaç duymuştur. Türkiye'yi savunma ve ekonomik anlamda kendine tabi kılacak olan SEİA da bunda etkilidir. Geçmiş yıllardan edindiği tecrübeler ışığında mevcut siyasi iktidarlara işbirliği yapamayacağını bildiğinden askeri yönetimi tercih etmiştir. Askeri yönetimi iktidara getirmenin tek yolu olan darbeyi gerçekleştirmek için de çeşitli vesilelerle Kenan Evren ve yardımcısı Haydar Saltık teşvik edilmiş, gerekçe olarak da ülkenin içinde bulunduğu anarşik ortam ve siyasi istikrarsızlık kullanılmıştır. Darbe gerçekleşmeden önce Hv.K.K. Tahsin Şahinkaya'nın son görüşmeleri yapmak üzere ABD'ye gitmesi, darbe gerçekleştikten sonra ABD'nin askeri yönetimi hemen tanınması, ekonomik yardımda bulunması, buldurması, darbeyi öğrenen ABD'li yetkililerde rahatlama olması ve hükümetin verdiği desteğe rağmen anarşik olayların bitirilmeyip darbeden sonra aniden bitirilmesi bu işbirliğini güçlendiren karineler olmuştur.

Askeri kesimin meşru hükümet yerine ABD işbirliği ile yaparak darbe yapmasında; demokrasinin özümsememesi, ülke idaresini ele alma eğilimi, ülke çıkarları konusunda siyasetçilere güvenmeme ve onları küçümseme ile birlikte sivil yönetimlerden daha güçlü oldukları düşüncesinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Elbette dönemin güvenlik sorunları kolluk tedbirleriyle önlenemeyecek kadar ağırdır. Siyasi istikrarsızlık, emniyet teşkilatı, üniversiteler ve halk arasındaki ideolojik kutuplaşmalar da olayların önlenememesinde etkilidir. Dolayısıyla anayasal bir kurum olarak TSK'nın kendisine kanunla verilen ülkeyi koruma ve kollama görevini kullanması doğaldır. Ancak Demirel iktidarı olayları önlemek için askeri kesime mevcut sıkıyönetim yetkilerine ilaveten istediği yetkileri vermeye hazır olduğu halde bu olanakların göz ardı edilmesi, ABD'li yetkililerle olan diyaloglar, darbe sonrası dış ekonomik yardımlar, darbe ile birlikte olayların sonlanması darbe yapılmak istendiğine dair veriler olmuştur. Darbe sonunda hazırlanan ve sivil yönetime geçişi sağlayan 1982 Anayasası askeri kesimin iktidarda kalıcı niyetinin olmadığını göstermektedir ancak bu anayasa temel hak ve özgürlükleri sağlarken kısıtlamaları da beraberinde getirmiş, yürütmenin gücünü artırmıştır. "1961 Anayasası için bize bol geldi içinde oynamaya başladık" ifadesi de kısıtlama gerekçesini göstermektedir. "Düşünceyi yayma, basın hürriyeti ve toplu-gösteri düzenleme hakkı" gibi temel hak ve hürriyetlerde yoruma açık ifadeler kısıtlama olanağı getirebilmektedir. Bu haliyle 1961 Anayasasından farklılaşmıştır. Anayasanın büyük oranda kabulünde halkın anarşik olaylardan kurtulma duygusu, bunların tekrarlanma korkusu ve askeri yönetimi kurtarıcı olarak görmesi etkilidir. Zorunlu şartlar altında kabul edilen bir anayasanın darbeyi meşrulaştırmayacağı, dolayısıyla yönetime el konulmasının darbe niteliğinden kurtulamayacağı açıktır. Çünkü gerek TSK'nın sahip olduğu sıkıyönetim yetkisi, gerekse iktidardan alacağı ilave yasal yetkilerle olayları önlemesi de mümkündür. Oysa Mustafa Kemal Atatürk'ün "Saltanatı kaldırması, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilan etmesi, 1908'de Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'nun II. Meşrutiyet karşıtı isyanı bastırarak 2.Abdülhamit'i tahttan indirmesi" bir darbe değildir. Çünkü yeni bir cumhuriyetin kurulması ve gerici bir ayaklanmanın bastırılması yasal yetkilerle giderilecek bir durum değildir ve bir zorunluluktur. Yeni anayasa ile birlikte sivil yönetime geçiş ve tek kutuplu dünya düzeni de sonraki iktidarların askeri ve ekonomik temelde dış politika anlayışında bir değişikliğe neden olmamıştır.

Atatürkçü düşünce sistemi doğrultusunda bağımsız bir dış politika uygulanması gerektiği halde MGK'nın dış politik uygulamaları çoğunlukla ABD çıkarları doğrultusunda gelişmiş, tam bağımsızlığı esas almayan bir politika izlenmiştir. Buna dair işaretleri MGK'nın darbe bildirisinde dış politikaya ilişkin genel ifadelerle yer verip ulusal çıkarlara dönük somut hedeflere yer vermemesinde de görebiliriz. Darbe sonrasında SSCB'nin çevrelenmesi maksadıyla Yunanistan'ın NATO'ya herhangi bir taviz elde etmeksizin kabulü, Yeşil Kuşak Projesi ile SSCB karşıtı cephede yer alınması, SEİA'nın uygulanarak savunma ve ekonomik anlamda ABD'ye tabi olunmasını bu kapsamda sayabiliriz. Bu bağlamda MGK öncesi ve sonrası

iktidarlarda da dış politikada ABD yanlısı uygulamalar var olmuştur. Menderes döneminde SSCB tehdidi nedeniyle NATO'ya katılımın sağlanması için meclis onayı alınmadan Kore'ye asker gönderilmesi, ABD ile yapılan ekonomik antlaşmalarla ülke ekonomisinin zayıflatılması, 12 Mart 1971 muhtırasından sonra mevcut iktidarların ABD'nin isteği ile haşhaş ekim yasağının uygulaması ve IMF ile stand by antlaşmalarına devam edilmesi gibi hususları örnek göstermek mümkündür.

Uluslararası örgütlerle ilişkiler konusunda müzakereleri kısa süreli sekteye uğrayan AT (AET) hariç bir sorunla karşılaşmamıştır. Bunda örgütlerin darbeyi şartlar gereği normal karşılamasının rolü olduğu değerlendirilmektedir. Devletlerle ilişkiler konusunda ise Yunanistan'ın Ege ve Kıbrıs konusunda çıkardığı sorunlar olmuş ve olmaya devam etmektedir. Yunanistan'ın mızıkçılık yapmayacağına dair Rogers'in verdiği asker sözünün bir anlamının olmadığı ve ikili ilişkilerde söz yerine resmi diplomatik ilişkilerin kullanılması gerçeği de ortaya çıkmıştır. O dönemde ASALA terör örgütünün Türk Diplomatlara yönelik cinayetleri ve sözde Ermeni soykırımı konularında ise bir mesafe alınamamıştır. MGK'nın; KKTC'nin bağımsızlığı ve Limni Adasının silahlandırılması konusunda taviz vermemesi, Çevik Güç faaliyetlerini NATO Antlaşmasına göre sınırlandırması, Arap-İsrail ve Filistin-İsrail sorunlarında Müslüman ülke yanlısı politika izlemesi ve SSCB ile dostane ilişkileri sürdürmesi gibi ulusal çıkarlara uygun dış politika uygulamaları da var olmuştur. Bu tür olumlu dış politikalara MGK öncesi ve sonrası iktidarlar tarafından da taviz verilmeden devam edilmiştir.

MGK'nın ABD uyumlu dış politikalarını uluslararası kuramlarla paralellik taşıdığını görebiliriz. Bilindiği üzere ABD dış politikada özü itibariyle realist yani güç ve çıkar odaklı bir politika izlemekte, bu bağlamda askeri ve ekonomik gücünü kullanabilmektedir. 1980'li yıllardan itibaren izlediği neorealist dış politika ile de iki kutuplu dünyada güç dengesinin sağlanmasını arzu etmektedir. ABD'nin içinde bulunduğu NATO Paktına karşın Varşova Paktına önderlik eden SSCB'nin o dönemde Basra petrollerine müdahale niyeti ve Afganistan'ı işgali bu dengeyi bozma ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Çıkarları gereği dengenin bozulmasını istemeyen ABD ise askeri ve ekonomik gücünü kullanarak bölge ülkeleri ile ilişkiye geçmiştir. Bu çerçevede Yunanistan'ın NATO'ya dâhil edilmesini sağlamış, Körfez ülkeleri ile yeşil kuşak projesini hayata geçirmiştir. Türkiye ise liberal yani barışçıl dış politika izleyen bir ülke olmakla birlikte yetersiz askeri ve ekonomik gücü, ayrıca istikrarsız görünümü nedeni ile realist/neorealist bir dış politika izleme gücüne sahip olamamıştır. Dolayısıyla bölgesel güvenlik endişesi ve ekonomik nedenlerle ABD ile uyumlu hareket etmek zorunda kalmıştır. Siyasi iktidarların ABD ile uyumlu olmaması da, ABD'yi TSK ile uyumlu hareket etmeye sevk etmiştir.

Sonuç itibariyle 2014 yılında Evren ve Şahinkaya TCK'nın "devlet kuvvetleri aleyhine cürümler" başlıklı 146. maddesi uyarınca müebbet hapis cezasına çarptırılarak 12 Eylül Harekâtının bir darbe olduğu mahkemece tescil edilmiştir. Ayrıca, ülkelerin askeri ya da sivil darbelere maruz bırakılmaması, güçlü ve bağımsız askeri ve ekonomik potansiyele sahip olunmakla, demokrasinin yerleşmesiyle, siyasi istikrar ve toplumsal barışın sağlanmasıyla mümkündür. Darbenin olmadığı ülkelerde uygulanacak dış politikalar da doğal olarak bağımsız ve etkili olacaktır.

Finansman/ Grant Support

Yazar(lar) bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author(s) declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir.

The authors have no conflict of interest to declare.

Yazarların Katkıları/Authors Contributions

Çalışmanın Tasarlanması: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Conceiving the Study: Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Veri Toplanması: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Data Collection: Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Veri Analizi: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Data Analysis: Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Makalenin Yazımı: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Writing Up: Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Makale Gönderimi ve Revizyonu: Yazar-1 (%100), Yazar-2 (%0)

Submission and Revision: Author-1 (%100), Author-2 (%0)

Açık Erişim Lisansı/ Open Access License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır.

Kaynaklar**1. Arşiv Belgeleri (Cumhuriyet Arşivi)**

Ek-1. Mevcut ekonomik antlaşma ve protokollere ilişkin MGK kararı, Dosya No: 196-391/6.

Ek-2. Almanya'dan alınacak teçhizat yardımına ilişkin MGK kararı, Dosya No: 112-507/15.

Ek-3. ABD'den önceki yıllarda alınan borçlara ilişkin MGK kararı, Dosya No: 165-57/23.

Ek-4. Dünya Bankasından alınacak krediye ilişkin MGK kararı, Dosya No: 112-524/18.

2. Resmi Yayınlar

Resmi Gazete, "12 Eylül Bildirisi", 12 Eylül 1980 tarih ve 17103 mükerrer sayılı.

Resmi Gazete, "Kuzey Atlantik Antlaşmasına Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasına Dair Kanun", 19 Şubat 1952, Sayı: 8038.

Resmi Gazete, "Kurucu Meclis Hakkında Kanun", 30.06.1981, Sayı: 17386 mükerrer.

Resmi Gazete, "Milletlerarası Antlaşma, SEİA", 01 Şubat 1981, Sayı: 7238.

Resmi Gazete, "Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun", 12 Aralık 1980, Sayı: 17188 mükerrer.

Resmi Gazete, "Tunceli Vilayetine İdaresi Hakkında Kanun", 02 Ocak 1936, Sayı: 3195.

3. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Sözcü Gazetesi

4. Telif-Tetkik Eserler

Akça, B. ve Kıvanç, S. (2018). CIA ve 27 Mayıs 1960 Darbesi, *Tarih Okulu Dergisi*, 11/36, s. 528-564.

Arı, T. (1995). Ege Sorunu ve Türk-Yunan ilişkileri: Son gelişmeler ışığında Kara Suları ve Hava Sahası Sorunları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 50/1, s. 51-68.

Bayram, M. (2015). Soğuk Savaş Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinin Sürekliliğinde Askerî Darbelerin Rolü, *Ahi Evran Üniversitesi SBE Dergisi*, 2/1, s. 31-43.

- Bostancı, M. (2015). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin İlânı ve Buna Yönelik Tepkilerin Türk Kamuoyundaki Yankıları", *Tarih Dergisi*, 37/57, s. 317-356.
- Bostancı, M. (2017). Türk- Suud İlişkilerine Katkısı Bakımından Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Suudi Arabistan Ziyareti (21-24 Şubat 1984), *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2017/1, s. 105-119.
- Bostancı, M. (2020). *Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri, 1926-1990*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bostancı, M. ve Karaca, E. (2023). İran-İrak Savaşında Türk Dış Politikası, *Türk Dünyası Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. Mehmet Şahingöz'e Armağan*, Berikan Yayınları, Ankara, s. 625-638.
- Coşkun, Y. (2016). İngiliz Belgelerinde 12 Eylül Süreci, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/42, s. 530-535.
- Çakmak, H. (2010). 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve Dış Politikası, *Türk Yurdu Dergisi*, 99/277, s. 114-117.
- Çakmak, H. (2012). *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Ankara, Barış Platin Yayınları.
- Çevikbaş, İ. (2021). *Ermeni Terör Örgütü Asala ve Şehit Edilen Türk Diplomatlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Erdem, G. (2015). 12 Eylül Darbesi'nin Türkiye'nin Avrupa İle İlişkilerine Etkileri: Avrupa Topluluğu ve Avrupa Konseyi'yle İlişkiler, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 14/1, s. 29-64.
- Erdoğan, M. M. ve Yakut, K. ve Bağcı, H. (2018). *Türk Dış Politikası*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Fazla, H. (2006). *Ege'de Hava Sahası, Fır ve Komuta Kontrol Sorunları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi.
- Karaca, E. (2017). 15 Temmuz Darbe Girişimi: Deutsche Welle (DW)'nin Darbeye Dair Haberciliği ve Değerlendirmeleri, *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, Volume 12/16 (Darbeler ve Darbe Kalkışmaları Özel Sayısı), s. 309-342.
- Karaca, E. ve Özalper, M. (2022), *Avrupa ve Avrupa Birliği, Turgut Özal'ın Türkiyesi*, ed. M. Alican, S. Âşık, M. Özalper, Ankara: Berikan Yayınları.
- Karataş, M. (2019). Türkiye'de Asker ve Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2/3, s. 69-110.
- Kılavuz, N. (2022). DP'nin Sanayileşme Anlayışı ve Uygulamaları, *Ekev Akademi Dergisi*, 26/89, s. 195-210.
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013). *Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri: 1979-1989*, Ankara, TBMM Yayınları.
- Öner, B. A. (2021). *1980 Darbesi ve Ulusu Hükümetinin Türkiye'de Dış Politikası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Özata, M. (2017). ABD ve 12 Eylül Darbesi: Bir Demokrasinin Darbeye Bakışı, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/9, s. 48-63.
- Öztürk, Ş., Nas, F., İçöz, E. (2008). 24 Ocak Kararları, Neo liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/2, s. 15-32.
- Sarıнай, Y. (1994). *Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi, (1980-1983)*, Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Şahin, G. (2004). Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Uluslararası Sistem, NATO'nun Rolü ve Türkiye'nin Stratejik Konumu, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 25-41.

Uslu, N. (2018). İslam İşbirliği Teşkilatı ve Çatışmaların Çözümü, *İstanbul Zaim Üniversitesi Makale Koleksiyonu*, 2/54, s. 27-64.

Yetkin, Ç. (2011). *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika*, Ankara, Ümit Yayıncılık.

Yıldız, M. (2018). 1945-1960 Dönemi Hazırlanan Yabancı Raporların Türk Sanayi Politikalarına Etkileri, *Uluslararası Türk ve Türkiye Dil, Edebiyat ve Tarihi Dergisi*, 12/31, s. 303-318.

Yücealtay, C. (2022). İran-İrak Savaşı ve Türkiye Üzerine Etkileri, *Bellek Uluslararası Tarih Ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4/1, s. 21-34.

5. Hatıralar

Oran, B. (1989). *Kenan Evren’in Yazılmamış Anıları*, Ankara, Bilgi Yayınları.

6. İnternet Kaynakları

Google. “ABD Milli Güvenlik Kurulu Uzmanı Paul Henze’in darbe açıklaması”. Son güncelleme 15 Mayıs, 2023.

<https://web.archive.org/web/20210121144746/https://www.youtube.com/watch?v=TX7nAsbSsqo>

Google. “Avrupa Birliğinin Tarihçesi”. Son güncelleme 13 Mayıs, 2023.

https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html

Google. “Avrupa Konseyine Genel Bir Bakış”. Son güncelleme 17 Nisan, 2023.

<https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/avrupa-konseyyine-genel-bir-bakis27022020030011>

Google. “İlter Türkmen, 12 Eylül ve Avrupa ile İlişkiler”. Son güncelleme 24 Şubat, 2023.

<https://www.diplomasikoridoru.com/anilar>

Google. “Kenan Evren’in Tv’de darbe bildirisi”. Son güncelleme 14 Nisan, 2023.

<https://www.youtube.com/watch?v=7Y4ifyHCeWQ>

Google. “Kıta Sahaneliği”. Son güncelleme 26 Nisan, 2023.

<https://www.mfa.gov.tr/baslica-ege-denizi-sorunlari.tr.mfa>

Google. “Milli Güvenlik Konseyi,1.Dönem Tutanak Dergisi”. Son güncelleme 25 Mart, 2023.

https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.tutanak_sonuc?v_mecelis=51&v_donem=1&v_yasama_yil=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=KANUNLAR&v_altbaslik=&v_mv=&v_sb=&v_ozet=&v_bastarih=&v_bittarih=&v_kayit_sayisi=671&v_gelecek_sayfa=601&v_kullanici_id=19448740

Google. “Özallı Yıllar Belgeseli 1. Bölüm”, Son güncelleme 02 Ekim 2023.

<https://www.youtube.com/watch?v=mz7UspeS0Tc&t=1719s>

Google. “Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi”. Son güncelleme, 24 Mart, 2023.

https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html

Google. “Türkiye-AB İlişkileri Kronolojisi”. Son güncelleme 23 Nisan, 2023.

https://www.ab.gov.tr/files/5%20Ekim/turkiye_avrupa_birligi_iliskileri_kronolojisi.pdf

Google. “Türkiye’nin Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri”. Son güncelleme 13 Mayıs, 2023.

https://diabgm.adalet.gov.tr/arsiv/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm_yeni.html

Google. “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”. Son güncelleme 23 Şubat, 2023. <https://sozluk.gov.tr/>

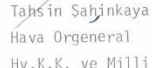

Karar No: ⁸5-1626 ^{KONSEYİ} MİLLİ GÜVENLİK KURULU KARARI 8/5-1626
Karar Tarihi: 14.9.1980

Ölkemizin ekonomik durumunu düzenlemek ve daha iyiye götürmek maksadıyla yürürlüğe konulan ekonomik program ile yapılan anlaşmaların ve protokollerin uygulanmasına devam edilecektir.

Kenan Evren
Orgeneral
Devlet Başkanı, Genelkurmay ve
Milli Güvenlik Konseyi Başkanı

Nejat Tümer
Oramiral
Dz.K.K. ve Milli
Güvenlik Konseyi
Üyesi

Tahsin Şahinkaya
Hava Orgeneral
Hv.K.K. ve Milli
Güvenlik Konseyi
Üyesi

Nurettin Ersin
Orgeneral
K.K.K.ve Milli
Güvenlik Konseyi
Üyesi

Sedat Celâsun
Orgeneral
Jandarma Gn.K. ve
Milli Güvenlik Konseyi
Üyesi

196-391

6

R.

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR TETKİK
DAİRESİ BAŞKANLIĞI

MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ KARARI

Sayı: 8/ 14-1635

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Almanya Federal Cumhuriyeti Federal İçişleri Bakanlığı arasında Teçhizat Yardımı sağlanmasına ilişkin olup 2/9/1980 tarih ve 8/1584 sayılı Kararname uyarınca aktedilmiş olan Anlaşma'nın onay tarihinden itibaren yürürlüğe girmek üzere onaylanması, Dışişleri Bakanlığının 15/9/1980 tarih ve İSBD-193/52 sayılı yazısı üzerine, Millî Güvenlik Konseyince 15/9/1980 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Eki

Kenan EVREN
Orgeneral
Devlet Başkanı, Genelkurmay ve
Millî Güvenlik Konseyi Başkanı

Nurettin ERŞİN
Orgeneral
K. K. K. ve Millî
Güvenlik Konseyi Üyesi

Tahsin ŞAHINKAYA
Orgeneral
K. K. K. ve Millî
Güvenlik Konseyi Üyesi

Nejat TÜMER
Oramiral
Dz. K. K. ve Millî
Güvenlik Konseyi Üyesi

Sâdet CELASUN
Orgeneral
Jandarma Gn. K. ve Millî
Güvenlik Konseyi Üyesi

Dosya No :

112-507 K.K.

15

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR TETKİK
DAİRESİ BAŞKANLIĞI

MILLİ GÜVENLİK KONSEYİ KARARI

Sayı: 8/21-1642

T.C. Hükümeti ile ABD Maliye Bakanlığına bağlı Federal Financing Bank arasında imzalanmış bulunan 1976 ve 1977 yıllarına ait FMS kredi anlaşmalarının bakiyelerinin kullanım sürelerinin uzatılması için iki adet Tedit Anlaşmasını ülkemiz adına imzalamaya Vaşington Büyükelçimiz Şükrü Elekdağ'ın yetkili kılınması; Dışişleri Bakanlığının 18/9/1980 tarihli ve MGGM/MGAD: 6107-FMS-80/PRE-4473 sayılı yazısı üzerine, Milli Güvenlik Konseyince 19/9/1980 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Kenan EVREN
Orgeneral
Devlet Başkanı, Genelkurmay ve
Milli Güvenlik Konseyi Başkanı

92
Nurettin ERSİN
Orgeneral
K. K. K. ve Milli
Güvenlik Konseyi Üyesi

T. Şahin
Tahsin SAHINKAYA
Orgeneral
Hv. K. K. ve Milli
Güvenlik Konseyi Üyesi

Najet TÜMER
Oramiral
Dz. K. K. ve Milli
Güvenlik Konseyi Üyesi

Sedat CELASUN
Orgeneral
Jandarma Gn. K. ve Milli
Güvenlik Konseyi Üyesi

Dosya No:

~~112-519~~

165-57

23

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR ve KARARLAR TETKİK
DAİRESİ BAŞKANLIĞI

MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ KARARI

Sayr: 18-1639

Eld
19/9

Dünya Bankasından sağlanan 200 milyon dolarlık II. Program Kredisine ek bir kredi sağlanması maksadıyla 24 Eylül - 3 Ekim 1980 tarihleri arasında Vaşington'da Dünya Bankası yetkilileriyle yapılacak müzakerelere, ülkemizi temsilen, Vaşington Büyükelçiliğimiz Maliye ve Ekonomi Başmüşaviri Tevfik Altınok'un Başkanlığında Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürlüğü ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Müdür Başyardımcısı Kadir Günay ile Hazine Uzmanı M. Bülent Özgün'den kurulu bir Heyetin katılması ve müzakereler sonucunda üzerinde mutabakata varılacak metinleri imzalamaya Heyet Başkanının yetkili kılınması; Dışişleri Bakanlığının 17/9/1980 tarihli ve UESG/UEKD:107.107/DB-1/1680 sayılı yazısı üzerine, Millî Güvenlik Konseyince 19/9/1980 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Kenan EVREN
Orgeneral
Devlet Başkanı, Genelkurmay ve
Millî Güvenlik Konseyi Başkanı

Nurettin ERSİN
Orgeneral
K. K. K. ve Millî
Güvenlik Konseyi Üyesi

Cahsin ŞAHİNKAYA
Orgeneral
Hv. K. K. ve Millî
Güvenlik Konseyi Üyesi

Nejat TÜMER
Oramiral
Dz. K. K. ve Millî
Güvenlik Konseyi Üyesi

Sedat CELASUN
Orgeneral
Jandarma Gn. K. ve Millî
Güvenlik Konseyi Üyesi

Dosya No:

112-524

18